

Ruszoly József

## Megtámadott képviselőválasztások Bihar vármegyében (1861—1913)

A választási bíráskodás évszázados hazai történetét bemutató monográfiámban az állam- és jogtörténet módszereivel megkíséreltem a petícióval megtámadott képviselőválasztások történetének feldolgozását.<sup>1</sup> A petíciós ügyeknek szakszerű csoportosítása, szükség esetén az egyes esetek részintézmények szerinti tördelése azonban megnehezítette, hogy a bennük rejlő események időbeli és területi összefüggéseit teljes történeti alapossággal bemutassam. Az előmunkálatok során megpróbáltam a hazai választási bíráskodási geográfia vázolását is, a sok ismeretlen „külső” tényező miatt azonban egyelőre csupán néhány fontosabb tény rögzítéséig jutottam el. Megállapítottam pl., hogy kisebb korszakokban — így a kiegyezés tájkán és 1905 után — egyes, főként a *vegyes nemzetiségű törvényhatóságokból az átlagnál több választási petíció érkezett*. Szatmár, Szilágy és Arad vármegyével együtt ezek közé tartozott Bihar is, melynek színmagyar választókerületeiből szinte egyáltalán nem, a vegyes nemzetiségű, ill. túlnyomórészt román jellegű kerületekből viszont annál inkább futottak be panaszok, ill. kérvények az eljáró szervekhez.<sup>2</sup>

Munkám végeztével szívesen vállalkoztam arra, hogy a szülőföldünk múltjának gondozását ellátó *Bihari Múzeum Évkönyve* számára megírjam a dualizmus végéig terjedő időszak megyebeli megtámadott választásainak cseppet sem felemelő történetét. Bár az esetek között jól érzékelhető időbeli és területi kapcsolat van, a megtámadott választások története önmagában véve csakis *töredékes jellegű lehet*, és csupán mozaikszerűen illeszthető be az egykori vármegye egyelőre még megíratlan történetébe. Eredeti forrásanyagomat, a Magyar Országos Levéltárban őrzött petíciós iratokat és a képviselőházi nyomtatványokat elsősorban a korabeli sajtó híradásainak felhasználása révén egészítettem ki. Igyekeztem fölkuatni a választásokkal kapcsolatos állandó bizottmányi és köz-

1 *Ruszoly József*: A választási bíráskodás története Magyarországon. Kandidátusi értekezés, kézirat (Szeged, 1976) 596+65 l.; megtalálható a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában és az Országgyűlési Könyvtárban. Értekezésem javarésze A választási bíráskodás Magyarországon 1848—1948 címmel e tanulmánnyal egyidejűleg jelent meg a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadónál.

2 Magyarországon a választási bíráskodást — eredeti nevén: mandátumigazolást (*verificatio*) — a polgári népképviseltről rendelkező 1848: V. tc. vezette be, mégpedig klasszikus francia rendszerben, a képviselőtábla országos ülésén történő döntéshozatal formájában. Egy angol mintájú házszabálymódosítás következtében a kiegyezés utáni törvényhozási ciklustól kezdve a ház bíráló bizottságai látták el e feladatot (1869—1901), a századfordulótól a polgári demokratikus forradalomig terjedő időszakban pedig egy újabb angol példa nyomán e hatáskörrel felruházott kir. Curia járt el, de mellette szük körben a ház szervei is tevékenykedtek (1901—1918). A kiegyezés utáni megoldáshoz visszatérő nemzetgyűléseket (1920—1926) követően a Közigazgatási Bíróság vette át e hatáskört (1927—1944), végül pedig a vegyes rendszerű Választási Bíróság látta el e feladatot (1945—1948).

ponti választmányi anyagot is. Ebből az egyébként töredékesen fennmaradt anyagból azonban ezúttal csakis a szorosán vett témánkat közvetlenül érintő részeket dolgozhattam föl, hiszen az 1848-ban bevezetett *népképviselet* teljes megyebeli története túlnő a témánkon.<sup>3</sup>

Előjáróban még csupán azt említem meg, hogy az 1848: V. tc. Bihar vármegye számára a külön kezelt Nagyváradot nem számítva 12 képviselő választását tette lehetővé. Ennek megfelelően a vármegye állandó bizottmánya a municipium területét 12 *választókerületre* osztotta.<sup>4</sup> E kerületi beosztás 1914-ig alig változott valamit. A megyebeli választókerületekről, különösen azok nemzetiségi összetételéről egy 1912-ben készült igen alapos statisztikai összeállítás tájékoztat bennünket. Eszerint az első világháború előtt a bárándi, a berettyóújfalui, a bihari, a hosszúpályi, a nagyszalontai és a székelyhídi kerület majdnem kizárólag, legalábbis túlnyomórészt *magyar*, a margittai és az ugrai erős román kisebbséggel rendelkező, de magyar többségű *vegyes*, a belényesi, az élesdi, a magyarcsékei és a tenkei választókerület pedig magyar kisebbséggel rendelkező *román* jellegű választókerület volt.<sup>5</sup>

Az 1861. március 14—15-i Bihar vármegyei választások nyomán két petíció került a képviselőház asztalára. A *belényesi* kerületben, ahol 1848-as választás alkalmával vérengzések voltak<sup>6</sup> és „a magyarság a szavazóknak alig egyhatodát” tette, két román jelölt küzdött a mandátumért. A magyar nemzeti zászló alatt fölvonuló „magyar—román párt” jelöltje Pap János görög nem egyesült esperes volt, aki az értelmiségen — ti. a vármegyei tisztikaron — kívül „a józanon gondolkozó s el nem tántorítható nép többségére” támaszkodott; a kék-sárga-fehér, „idegen színű” lobogó alá gyülekező „oláh-párt” jelöltje pedig Paál [Pável] Péter ügyvéd volt, akit a kerület székhelyén működő görögkatolikus püspökség, a román gimnázium tanári kara és „a belényesi összes románság” pártolt. Az utóbbi jelölt és pártja kétségkívül román nemzeti törekvéseket vallott; egy Belényesi álnevű levelező még azt is tudni vélte, hogy „a román nemzet boldogságát s jövőjét Magyarországon kívül keresi”.<sup>7</sup> Noha ezt később Paál támogatói nyilvánosan megcáfolták, bátran vállalták zászlajukat, melyet a főispáni beiktatás alkalmával is használtak és öntudatosan vallották: „... mi ... itt akarunk boldogok lenni, azon a helyen, amelyet az anya természet nekünk ki-jelölt”.<sup>8</sup>

A Pap János 881:352 arányú győzelmével végződő választás ellen maga a bukott jelölt és 40 híve — román tanítók, tanárok, görög nem egyesült és görögkatolikus lelkészek és több „belényesi lakos” — küldött petíciót a képviselőházhoz. A panaszosok szerint a választás előtti napokban a kerület egyik részében Kaffka Károly ügyvéd, választási elnök, másik részében pedig Sztupa Ignác főszolgabíró a falvakat sorrajárva „*tiszti tekintélyüket felhasználva*” azzal ijesztgették a népet, hogy Paál Péter a püspökséggel együtt vissza fogja állítani a robotot és a dézsmát, a faizási jogot pedig elveszi. Hasonló állításokat tulajdoní-

3 Igen nagy kár, hogy Bihar vármegye központi választmányának a Hajdú-Bihar megyei Levéltárban őrzött fondjában 1920 előtti anyag nem maradt fenn, az állandó bizottmányi jegyzőkönyvek alapján így is betekintést nyerhetünk a korábbi képviselőválasztások történetébe. Az Országos Levéltárban az általunk elsődlegesen használt petíciós iratok mellett ugyancsak található a bihari választásokkal kapcsolatos más anyag is.

4 HBmL Bihar vm. áb. 439—1848. jkv. sz.

5 OL Belügyminisztériumi levéltár, elnöki iratok 1914—19—24. Bihar vm.

6 HBmL Bihar vm. áb. 2138. és 2139—1848. jkv. sz.

7 S 1861. márc. 22., vö. PN 1861. márc. 29. (esti)

8 S 1861. ápr. 6.

tottak Lázár Mihály alszolgabírónak is, aki esküdtjével és a perzekutorokkal a vaskohi úton érkező választókat a szavazási színhelyül is szolgáló városkocsma udvarába terelte, ahol „erkölcsi és anyagi erőszakot” követtek el velük szemben. Paál Péterék azt is panaszolták, hogy a főszolgabíró pénzigérettel csábította a szavazókat, amikor pedig ez nem vezetett célhoz, akkor hivatalos hatalmával visszaélve megfenyegette őket. Mindezt az elnök eltűrte, mi több, nem engedte meg, hogy a vesztes jelölt hívei a választási jegyzőkönyvet „megjegyzéssel” írják alá. A peticionáló párt két bizalmijának — Román Józsefnek és Boncz Áronnak — a választás harmadnapján, március 17-én kiállított 12 pontos nyilatkozata, amely több belényesi lakos bizonyítványával együtt a petíció melléklete volt, valószínűsítette a hivatali visszaéléssel párosult izgatás és vesztegetés megtörténtét. A ház III. igazoló osztálya ezen, nyilvánvalóan érdekelték által kiállított nyilatkozatokat nem tekintette bizonyítékoknak, a bennük állított egyes tényeket pedig egyszerűen nem minősítette érvénytelenségi okokká. Kiemelendő azon megállapítás, hogy „a választási elnök, 's a választásnál jelen volt Bihar megyei tisztviselők bepanaszolt eljárását törvény ellenes beavatkozásnak nem tekintik”. E vélemény jól illeszkedett az 1861-es képviselőház hasonló állásfoglalásaihoz, amelyekből megállapítható, hogy a képviselők a frissen újjáválasztott alkotmányos tisztviselőknél a választásokra gyakorolt befolyását éppenséggel nem vették rosszszéven.<sup>9</sup>

A vegyes nemzetiségű<sup>10</sup> *margittai* kerületben hárman is felléptek: közülük 1861. március 15-én az „értelmiség” által támogatott Miskolczy Károly, 1848—1849-i alispán és bárándi képviselő 556 vokssal szerezte meg a mandátumot a 188. ill. 146 szavazatot kapott Klobusiczky Ágostonnal és Dobozy Istvánnal szemben. A Pesti Napló levelezője szerint a választók önállóan, éretten viselkedtek, bár a választás elhúzódása miatt Margitta választópolgárai közül sokan nem szavaztak. „Megválasztott szilárd jelleméért s alapos tudományosságáért közszereget tárgya. Az értelmiség mind az ő részén állott”.<sup>11</sup> A Klobusiczky-párt által 936 aláírással előterjesztett petíció a pártosan vezetett szavazás mellett a kerület lakosságának 1/3-át kitevő románságot sújtó összeírási kihagyások ellen tett panaszt. Az V. igazoló osztály vizsgálatot indítványozott, amit a ház a megyebeli Csengery Antal, valamint Almásy Sándor és Csiky Sándor ellenzése dacára, Ürményi Józseffel és Madarász Józseffel egyetértve el is rendelt, fogantatására pedig a szatmári Domahidy Ferencet küldte ki. Az ő betegsége folytán végülis Décsey László szilágycsehi képviselő vizsgálta ki az ügyet, 1861. július 30-án kelt igen alapos jelentését és annak mellékleteit azonban a ház idő előtti feloszlata miatt nem bírálhatta el.

A vizsgálat nem igazolta a peticionálókat. Az állítólagos összeírási kihagyások kapcsán a vizsgálóbiztos azt állapította meg, hogy — miként már 1848-ban is megtörtént<sup>12</sup> — egyes községek lakosai az összeíró küldöttség kapacitálása ellenére sem iratták össze magukat, attól tartván, hogy „a birtok bevallás által határaik felosztása czéloztatik”. Vámoslázban olyan nagy ingerültség támadt, hogy az összeírók időnek előtte, előfogat nélkül voltak kénytelenek távozni. A panasz azon állítására, hogy kizárólag a későbbi képviselő híveiből álló össze-

9 KL61/III—34., 75.; KN61 I. 38.

10 A vizsgálóbiztos összesítése szerint a kerület 2504 választójából 1252 magyar, 750 román, 79 tót (szlovák) volt, a fennmaradó 423 között magyarok és románok egyaránt voltak.

11 PN 1861. márc. 29. (e.)

12 *Csizmadia Andor: A magyar választási rendszer 1848—1849-ben* (Az első népképviselési választások) (Bp., 1962) 91.

írók munkájuk során korteskedtek volna, a küldöttség tagadólag felelt, bár elismerte, hogy ha megkérdezték őket, *privatim* elmondták véleményüket. „Ez alatt a' szó alatt: *kortes* — nyilatkozta Szabó István összeíró — értünk oly egyént, ki a' a maga elvét vagy emberét minden kényszerítő okból más nyakára fel akar[ja] tölteni, a' mellett hazudik, itat, azt dicsérgeti még olyanokkal is, mik nem valók 's ígéretet tesz valakinek, csak hogy ezt az embert pártolják.”

A szavazási sorrenddel összefüggő panaszponttal kapcsolatban el kell mondanunk, hogy ezt a törvény nem rendezvén, az országos gyakorlat két megoldást alakított ki. Voltak megyék, melyekben a községeket a választás székhelyétől való távolságuk sorrendjében szavaztatták, ami kétségtelenül méltányos volt a távolabb lakókkal szemben, de igen elkeseríthette az utoljára maradó főhely választóit. Másutt — így Biharban is — 1848 óta alfabetikus sorrendben szólították az egyes községeket, a székhely választóit azonban itt is utoljára hagyták. E megoldás kétségtelenül egyszerű volt, bár — mint 1848-ban Nagyszalontán is történt<sup>13</sup> — szintén sújtotta a székhely választóit. Mivel az első népképviselési választásokon általában az egyes községek szavazói ugyanazon jelöltre voksoltak, így sorrendjük egyben a pártok szavazási rendjét is jelentette, miért is azok megbízottjai olykor a központi választmány által elrendelt vagy pusztán a szokás által kialakított gyakorlattól el kívántak térni. Ilyen törekvéseknek lehetünk tanúi ebben az esetben is.

A választási aktus megnyitásakor Fráter József elnök — kinek semlegeségét a panaszosok sem vitatták — kihirdette, hogy a szavazás a községek alfabetikus sorrendjében történik; vele szemben Gruden Imre helyettes elnök, aki egyébként Miskolczy Károly sógora volt, megkísérelte „a népesebb községek előbb szavazásának indítványozása által” a betűrendet megbontani. Bár ez eleve nem sikerült neki, délután négy óraker az ebédelő elnök helyét átvéve „a márbent állott Keresztúr községet mellőzve . . . a sógorát éltető népes Szalacs községet hívta szavazásra” azzal az indoklással, hogy ők távolabb laknak, pedig — érveltek a peticionálók — ilyen alapon Piskolt, Vasad, Szocset, Verzár és Várvíz községek román szavazóit előbb kellett volna a szavazóasztalhoz engedni. Az elnök e rendbontáson felháborodva a küldöttség más tagjaival együtt elhatározta, hogy visszatér a községek eredeti sorrendjéhez. Időközben azonban Szalacs miatt több község éhes és átfázott választói „elugrottak”, éjjeli nyugalomra tértek, a margittaiak pedig „éjjeli örkdéssel” voltak elfoglalva. A petíció szerint a visszatérő elnök azt is kijelentette, hogy a betűrend felrugása miatt elmaradt szavazókat „jogaik gyakorlatában hátráltatva látván, azok szavazatait másnap beveendik”. Miután azonban a szalacsiak szavazása éjjel 11 óraker befejeződött, az elnök — egyébként a folyamatos szavazást rendelő törvénynek megfelelően — tovább folytatta a voksolást, amiben jórészt csak a városházán éjszakázók vehettek részt, és amikor már hajnali három óra tájt senki sem jelentkezett, Miskolczy Károly többségének megállapításával véglegesen lezárta az aktust.

A vizsgálat konstatálta a szavazási sorrend megsértését, bár a vizsgálóbiztos hangsúlyozta, hogy Szalacs választói után még 303-an voksoltak, köztük „Klobusiczky Ágoston úr részére Ottományból, Monos-Petriből, Szunyogdról ezután adattak tömeges szavazatok”, aki tehát akart, az a helyettes elnöki változtatás dacára élhetett jogával.

Igen nagy súllyal esett latba a másnapi szavazásra vonatkozó állítólagos elnöki ígéret is, mire nézve a vizsgálat nem volt teljesen egyértelmű. E kijelentés

13 Csizmadia, 111., 134.

„igaztalanságát” Décsey László az érintettek írásbeli nyilatkozataira hivatkozva megállapította ugyan, ők azonban nem mindenben voltak egy véleményen. Maga Fráter József úgy emlékezett, hogy „a zavaros helyzetben tehetett ugyan ilyen nyilatkozatot, amiről egyébként csak a végig mellette tartózkodó „néhány előkelő” tudhatott, ez azonban csak feltételes jellegű volt, melyhez mindjárt hozzáfűzte, hogy mindvégig kitart a folyamatos szavazással, amíg csak választó jelentkezik. Mászt nem is tehetett. Kaba Miklós esküdt is úgy vallott, hogy az elnök előttük kijelentve, miszerint „szavazást — ha két nap és két éjjel is van — meg nem szünteti”, neki, valamint Fráter Zsigmond esküdtnak és Baranyi Géza csendbiztosnak meghagyta, hogy hozzák a választók tudomására, miszerint „szavazatukat más nap reggel is beveszik, mert ő addig fogja a szavazást folytatni, míg csak egy szavazó jelentkezik”. Hasonlóan emlékezett a másik esküdt is, a csendbiztos viszont azt tanúsította, hogy neki az elnök azt hagyta meg, hogy a hazaszéledt szavazókat másnap reggel 9-re állítsa elő, mivel azonban az aktus már éjjel befejeződött, e feladatának nem tehetett eleget.

Mindebből annyi kétségtelenül megállapítható, hogy az elnök nem egészen egyértelmű kijelentései után törvény szerint fejezte be a szavazást. Azt ma már korabeli állásfoglalás híján nem lehet eldönteni, hogy a másnapi szavazás ígérete mennyire volt félrevezető, s — mint feltételezhető — mennyiben szolgált esetleg csupán ürügyül a panaszkodásra.

A petíció azon pontjával kapcsolatban, mely szerint a választás alatt három lövés esett, s ennek „hallattára az 1848<sup>ki</sup> választáskori sajnálatos vérengzésre<sup>44</sup> vissza emlékező románok közül többen rémülettel és baljóslatulag hazaoszlottak”, a vizsgálóbiztos azt állapította meg, hogy a pandurok fegyverei véletlenül sülték el a nagy tolongásban. A lövések a padlásra fűródtek, azokat így „csak is a rossz akarat nevezhette szándékosoknak”, a tanúk egyébként szintén azt igazolták, hogy miattuk senki sem futott el.

Végeredményben megállapítható, hogy e választás más korabeli szavazásokhoz hasonlóan nem nélkülözte ugyan a szabálytalanságok által kiváltott izgalmakat, ezek azonban inkább csak ürügyül, semmint valódi alapul szolgáltak a petícióhoz. Jól muttják ezt a vizsgálóbiztosnak a jobbára magyar választókkal való petícióaláíratás körüli machinációkat feltáró megállapításai is, miszerint az illetők — így pl. 16 ottományi is — nem is tudták, hogy mit írnak alá. Décsey László véleménye abban csúcsonyosodott ki, hogy „ezen egész folyamodás a’ kisebbségben maradt Klobusiczky-pártnak helytelen eszközökkel lehető győzelemre jutásának rosszul kiszámított megkísértése volt, ’s az egészben a legbotránysabb, hogy a nép félrevezetésére Borky Bertalan gazdatisztn kívül Lakatos László szolgabíró úr, községi jegyzői: Bogdandy Antal és Galgóczy József által működött”.<sup>45</sup>

A megyében — miként az egész országban — az 1865—1868. évi országgyűlés képviselőházának megválasztása még több összeütközésre és panaszra vezetett. Biharból ugyan „csak” három panasz érkezett, de két másik választás kapcsán is kifogások jutottak a ház elé.

Az 1865. november 27-i *margittai* választáson Klobusiczky Ágoston ismételtel alulmaradt a megyét uraló baloldali irányzattal szemben, melyet itt ezalkalommal Baranyi Ágoston képviselt, aki később másodalispán, 1876-ban pedig a frissen szervezett Szilágy vármegye főispánja lett. A jobbpárt petíció lényegileg egyetlen vádot hozott fel, nevezetesen azt, hogy a megválasztott képviselő meg-

14 HBmL Bihar vm. áb. 2140. és 4096—1848. jkv. sz.

15 KL61/III—46.; KN61 I. 49—50.

bízártja előzetesen írásban szerződött Vlád János vasadi jegyzővel arról, hogy a községbeli szavazatokat 65 forintért megveszi. A petíció mellékleteiből kitűnően a megállapodás igen valószínűen megtörténhetett. Kővári Gábor széltallói bíró vallomásából kitűnően Kosztin Tamás szolgabíró, a harmadik, román jelölt viszsza lépése után a két magyar párt között versengés támadt a románság szavazataiért, így a vasadiakéért is, akik Klobusiczky kortesei előtt kijelentették, hogy nem csatlakozhatnak, mert már el vannak kötelezve Baranyinak.

Poroszlay Sigmond és társai 1866. december 31-én kelt védőiratukban elmondták, hogy Klobusiczky 1848 óta háromszor lépett fel a margittai kerületben, de mindannyiszor meg is bukott. Pártfőnöke, Lakatos László ügyvéd pedig a bukások után „kérelmezett” a nevében. Ez alkalommal a jobboldal igénybe vette a provizórium hivatalnokainak segítségét is, megyei pandurokkal küldette szét zászlóit a községekbe, sőt a főispán nevét és jelöltjükkel való barátságát hivataligéretekre, ill. az abból való elmozdítással való fenyegetésre használták fel. Ezen túlmenően itatták a választókat a választás előtt és alatt egyaránt, majd pedig amikor Baranyi Ágostonnak már „általános többsége volt”, az egyedül hátramaradt Vasad község szavazói közé tola koda 5—5 forintot ígértek egy szavazatért. Igen érdekes a vasadi Papp Pál lelkésznek és Vlád János jegyzőnek az ellenkérvényhez mellékel t tanúsítványa, amely hallgatott ugyan az inkriminált 65 forintról, de elmon dta a csatlakozás történetét. Eszerint a margittai református paplakba, ahol a szavazás előtti percekben Baranyi Ágoston is időzött, a románok küldöttséget menesztettek, melynek tagjai Terniván János szentlázári görög egyesült és Ursz Pál terebesi „keletgyházi” lelkészek voltak, akik előadták, hogy abban az esetben nem léptetik fel saját jelöltjüket, ha Baranyi kötelezi magát, hogy „*a' nemzetiségi kérdésekben a' román követekkel szavazand'*”. A magyar jelölt a jogegyenlőségre hivatkozva nem fogadta el e feltételt. Délben újra népes román küldöttség kereste fel Papp Pál vasadi görög egyesült lelkész vezetésével, aki „a kérdéses ügyet mindnyájuk hozzá szólására előterjesztvén, eszmecsere keletkezett”, minek nyomán a románok Baranyi mellé állottak. Hogy e megállapodásban szó esett-e a kérdéses pénzüssze gről vagy nem, arról természetesen nem szól e bizonyítvány. Ez egyébként valószínűsíthető, hiszen — miként a petícióhoz csatolt egyik nyilatkozatból kitetszik — az összegre tulajdonképpen a vasadiak úti- és ellátási költségeinek fedezésére volt szükség. A ház V. igazoló osztálya mindenesetre megtalálta a módját annak, hogy ne kelljen érdemben állást foglalnia. A plénum által vita nélkül elfogadott, a hasonló esetekben kialakított gyakorlattal teljesen egybehangzó vélemény szerint a panas zolt megvesztegetést nem a képviselő, hanem „egy állítólagos megbízottja követte el”, arra viszont, hogy az illető valóban Baranyi megbízásából járt volna el, bizonyítékot fel nem hoztak, így pedig a kért vizsgálat semmi eredménnyel nem kecsegtetvén, elrendelésére sem volt ok.<sup>16</sup>

A *margittai* kerületet a Deák-párti programmal fellépő Klobusiczky Ágostonnak végül is 1869-ben sikerült megszereznie, bekövetkezett halála folytán azonban időnek előtte, 1871. december 22-én időközi választást kellett tartani. Ebből a Deák-párti Papfy Jusztinnal szemben Zsigó Endre érmelléki szolgabíró, balpárti jelölt került ki győztesen. A jobbpárti petíció ez alkalommal elnöki részrehajlásra, vesztegetésre és megfélemlítésre hivatkozott, mivel azonban benyújtói visszavonták, a V. bíráló bizottság 1872. február 5-én csupán az eljárás megszüntetését mondhatta ki. E visszavonásra valószínűleg befolyással lehetett az a körülmény is, hogy a vármegyét ebben az időben a Tisza Kálmán vezette bal-

16 KL65—68/37., 49., KN65—68 I. 105.

közép uralta. „Bihar megyében az ellenzék hatalmának alapját despotizmus és terrorizmus képezi — panaszkodtak a peticionálók — annyira, hogy azon rendkívüli bátorság felett, hogy ez ellen panaszt emelve a margittai képviselőválasztás megsemmisítését kérni merjük, sehol sem fognak inkább csodálkozni, mint — Biharban.”<sup>17</sup>

Az 1865-ös választásokra visszatérve kiemelendőnek tartjuk, hogy a megye román többségű kerületeiben heves összeütközésekre került sor. A *magyarcsékei*<sup>18</sup> és a *tenkei*<sup>19</sup> kerület választását az elnökök felfüggesztették, minek nyomán a központi választmány kénytelen volt azokat elhalasztani; mindkét helyütt végülis a románság jelöltjei: Román Sándor és Gozdsu Manó győzedelmeskedtek.

Az *élesdi* kerületben, ahol már 1848-ban is petícióra vezető összeütközések voltak,<sup>20</sup> 1865-ben gr. Zichy Jenőt választották meg, akivel szemben a románok jelöltje, Román József provisorius harmadalispán 922:553 arányban maradt alul. (A harmadik jelölt Gozman János volt, de a rá esett voksok számát nem ismerjük.) A választás ellen Toncz Miklós és Siarcadi Tihámér görögkatolikus papok pártjuk nevében kérvényt adtak be a házhoz, melyben előadták, hogy ezernél több választójuk a legnagyobb rendben vonult be Élesdre; az ellenpártiak inzultálása dacára nyugodtan viselkedtek, „még is a' fegyveres erő, anélkül, hogy erre a' választási Elnöktől parancsot vett volna”, a jelenlévő polgári csendőrbiztos és egy cs. kir. vértés főhadnagy vezényletére kivont karddal közibük rohant, többeket súlyosan megsebesített, s pártjuknak mintegy felét elűzte. Emellett több olyan, eredetiben román nyelvű bizonyítványt (*Adverintia*) csatoltak, melyekben az aláírók azt állították, hogy a képviselő embere, Viszták János ügyvéd és Sztupa Tódor révi uradalmi ispán többeket pénzzel, ill. itallal vesztegetett meg. A tinódi választók — lelkészükkel és tanítójukkal együtt — azt állították, hogy az ellenpárt kortesei „egy marék csillogó pénzzel” vesztegettek.

A III. igazoló osztály a ház által vita nélkül elfogadott véleményében nem látta bizonyítottnak, hogy a katonai beavatkozás alaptalanul, ill. a rendfenntartás jogával és kötelezettségével felruházott választási elnök kifejezett rendelkezése nélkül történt volna. Nem állapította meg a vesztegetést sem, mert — az általános gyakorlatnak megfelelően — a bizonyító okmányok egyike sem igazolta be, hogy „az itatás és pénzzel való vesztegetés gr. Zichy Jenő képviselő által egyenesen, vagy az ő tudtával és hozzájárulásával vitetett volna véghez”. Az osztály a tökéletesen rendben talált választási jegyzőkönyvre hivatkozva javasolta gr. Zichy Jenő igazolását, ami meg is történt.<sup>21</sup>

1865-ben *Nagyszalontáról* is petíció érkezett a képviselőházhoz, melynek bemutatása előtt érdemes emlékezetünkbe idézni a távolabbi előzményeket és közelebbről megvizsgálni a benyújtás indítékait. Mint ismeretes, 1848-ban a város szülötte, Arany János a községek szavazási sorrendjének számára kedvezőtlen

17 KL69—72/8538., 8965.

18 OL Htt. 12 822—II—15—1866. (Bihar vm. központi választmányának 1866. január 24-i jkve, 97—1866. jkv. sz.)

19 OL Htt. 93 551—II—15—1865. (Szlávy József főispán 434/1865. sz., 1865. november 30-i jelentése) KL65—68/151; PN 1865. okt. 13., dec. 5., dec. 14., dec. 24. OL Htt. 12 822—II—15—1866. (Bihar vm. központi választmányának 1866. január 24-i és 29-i jkve, 94—1866. jkv. sz.; mellékletként az 1866. január 27-i tenkei választási jegyzőkönyvvel.)

20 *Csizmadia*, 194—195. A kerületben 1861-ben megválasztott „főtisztelendő Bika Simon úr” hibásan kiállított mandátuma ellen az V. igazoló osztályban kifogás merült ugyan fel, de a ház ettől eltekintett, és csak a hiányok pótlására hívta fel a román képviselőt. Vö. KL61/III—78.; KN61/I. 51—53., II. 59.

21 H 1865. dec. 6. KL65—68/92. és 47., KN65—68 I. 72.

volta miatt maradt alul Toperczer Ödönnel, a vármegye liberális jelöltjével szemben. Az elkedvetlenedett költő, amint Petőfi Sándornak meg is írta, eleve lemondott a verificatio igénybevételéről, sőt a jövőben sem gondolt képviselőjelöltként való fellépésére. Főembere, aki egyébként a kerület más községeiben — így Erdőgyarakon, Oláh-Homorogon, Madarászon és Sarkadon — is tevékenykedett, Rozvány György volt, akinek görög eredetű családjához a költőt gyermekkorra óta szoros szálak fűzték. A nála két évvel fiatalabb jogász egyébként 1848-ban már rendelkezett közéleti tapasztalatokkal, hiszen jurátusként 1839-ben Beöthy Ödön mellett szolgált a pozsonyi diétán, később pedig a Bánátban hivatalnokoskodott.<sup>22</sup>

Rozvány György, aki 1859-ben cs. kir. közjegyző lett szülőhelyén, a szalontaiak nevében 1861-ben is meghívta Aranyt követjelöltnek, de ezt a költő elhárította, pedig a fellépésre Tisza Kálmán is kapacitálta. 1861. március 3-i visszautasító levelében Arany megírta, hogy már 1848-ban is „félíg erőltetve” hagyta nevét szerepeltetni, azóta azonban öregbedett tapasztalása és megtanulta, hogy maradjon meg „*ki-ki a maga szerepében*”.<sup>23</sup>

A kerület ezután Lovassy Ferencet választotta meg, aki a már akkor külön csoportot képező elégedetlen szalontai „nem tagosítók” képviselésében fellépő, egyelőre ismeretlen nevű ellenjelöltjével szemben 759:14 arányban győzött. Hiába óvott Arany János a pártokra való szakadozástól,<sup>24</sup> az így már 1861-ben bekövetkezett. Lovassy Ferenc, akit 1836-ban Lovassy Lászlóval együtt Szalontán tartóztattak le,<sup>25</sup> nagybirtokos nemes, 1848-ban a nagyszalontai alszolgabíró volt, 1861-ben pedig a képviselőház határozati pártjához csatlakozott.

A szalontaiak 1865-ben újból megkísérelték Arany János meghívását.<sup>26</sup> A két nagy országos alap, a Deák-párti Pesti Napló és A Hon, a szerveződő balkezép orgánuma egyaránt közölte e hírt.<sup>27</sup> Az előbbi vezércikkben igyekezett rábírni a költőt a követség elvállalására. „Nem szólnánk mellette — írta a cikkíró —, ha ő csupán *a képzelet* embere volna, mint sok más költő, s nem párosulna a legfényesebb költői tehetség oly józan ésszel, melyre büszkék vagyunk, mint a magyar nemzeti genius egyik alapvonására, feddhetetlen erős jellemmel és helyes ítélettel. Politikai hitele is felüláll minden kételyen. A nemesebb népköltészet mestere már irataiban és egész szellemében ideális képviselője a minden élesebb szenvedélytől megtisztított »1848«-nak [...] a képviselői kötelességek talán áldozatot követelnek megbecsülhetetlen irodalmi foglalkozásától, jelen esetben, midőn a haza legfontosabb érdekei állnak az eldöntés küszöbén, reméljük, hogy Arany teljesítéssel fogja megköszönni szülőtte városa bizalmát.” A vezércikkíró — akiben magát Kemény Zsigmondot gyanítjuk — azzal is megtoldotta ezt, hogy remélhetően az országgyűlés „rá fog érni[...] egy-két oly törvény készítésére, mely az irodalmat és tudományt is érdekli, s melyben szakemberekre, s oly ügyes és gondos formulázókra lesz szükség, minőnek az Akadémia mostani titkárát ismerjük.”<sup>28</sup>

22 Csizmadia, 86—87., 132—135., Voinovich Géza: Arany János életrajza 1817—1849. (Bp. 1929) 217.; *Sáfrán Györgyi*: Arany János és Rozvány Erzsébet. (Bp., 1960) 18—20., 166—167. (Az utóbbi lapokon *Rozvány György* Arany János életéből c. emlékiratának vonatkozó, XVII. része található.)

23 Voinovich Géza: Arany János életrajza 1860—1882. (Bp., 1938) 14., *Ercsey Sándor*: Arany János életéből (Bp., [1883]) 150—151., Sáfrán, 20.

24 *Ercsey*, 150—151.

25 *Rozvány György*: Nagy-Szalonta történelme (1800—1848-ig) III. rész (Nagyszalonta, 1892) 28.

26 *Ercsey*, 150—151.

27 PN 1865. okt. 1.; H 1865. okt. 21.

28 PN 1865. okt. 1.

A költő most sem vállalta a terhes feladatot, pedig megválasztása biztosabb lett volna, mint bármikor.<sup>29</sup> Amint híre ment visszautasításának, Nagyszalontán a két párt mindjárt újjászerveződött. Az „értelmiség” megmaradt Lovassy Ferenc mellett, míg „a köznép egy jelentős része” Beöthy Ákost, a hírneves reformpolitikus Beöthy Ödön fiát kérte fel, aki 1861-ben a vármegye alkotmányos aljegyzője volt, most viszont Komlóssy Antal provizórius másodalispán támogatását is élvezte. Az ellenjelölt személyénél és értelmezésre szoruló Deák-párti programjánál<sup>30</sup> is sokkal érdekesebb, hogy pártja korántsem alkalmi választási alakulat volt, hanem mélyen a város belső társadalmi ellentmondásaiban gyökeresedett. Amint „Több választó” írta a Honnak, Szalonta „*vagyontalanabb és alsórendű osztálya [.] alig másfél év óta a vagyonosabb osztály iránt felingerült [.] júgy szólván ellenséges hangulatban van*”. Az elégedetlenek vezetője Rozvány György volt, aki — mint ellenfelei szemére vetették — maga is a „vagyonosabb osztály” tagja volt, hiszen pusztát haszonbérelt. „Az izgatás és korteskedésnek ezen — még eddig páratlan példáját veszélyesebbnek tartjuk mind annál, mi eddig... történt. Mert a bevett fejek meggyógyulnak, s mámoros fők kijózanodnak, — de az egyszer elkövetett erkölcsi métetlyt egy nemzedéken keresztül is alig lehet egészen kiirtani” — írták a Lovassy-pártiak. A Beöthy-párt — javarészt szavazati jog nélkül maradtak részvételével — két tüntetést is rendezett a városban.<sup>31</sup>

Az 1865. november 27-i választáson Lovassy Ferenc 868:703 szavazatarányban szerezte meg a mandátumot, amely ellen Beöthy Ákos hívei az összeírás törvényellenességére alapított *petíciót* terjesztettek elő. Figyelmet érdemel, hogy Beöthy Ákos már a központi választmány 1865. november 17-i ülésén írásbeli *óvást* tett a szalontai összeíró küldöttség tagjaival szemben, akik „ellene oly határozott módon léptek fel, hogy képviselői elválasztását lehetetlenné tegyék”, a választmány azonban arra hivatkozva, hogy az esetleges hibák törvényes úton orvosolhatók, nem foglalkozott az ügyvel. Beöthy hívei — Nemes Kiss János, Nemes Kiss Ferenc és társaik — ugyanakkor előterjesztett reklamációját a november 21-i ülés tárgyalván, az abban előadottak javarészét mint pusztai állításokat nem találta bizonyítottnak. Kénytelen-kelletlen egyedül a zsidó polgároknak az összeírásbólí törölését rendelte el, akik — bár be nem vett valláshoz tartoztak — „a törvény [1848: V. tc.]2. §-a ellenére, [.]a választók közé beigtattattak”.<sup>32</sup>

A képviselőházhoz intézett panasz változatlanul azon alapult, hogy a kizárólag a Lovassy-párt híveiből álló összeíró küldöttség tevékenysége formailag és érdemben is hibás volt, csakis önös pártérdekeket szolgált. Az eljárási kifogásokat — a hivatalból történő összeírást, az utólagos reklamáció el nem fogadását — ehelyütt nem részletezve kiemelendőnek tartjuk, hogy a beírt választók száma lényegesen alatta maradt az 1861. évinek. Nagyszalontán pl. az 1861. évi 1141 választóval szemben csupán 746-ot írtak össze; javarészük régi jogú nemes lévén, közöttük csak mintegy 200 nem nemes volt. A Lovassy-párti ellenpetíció természetesen tagadta, hogy e csökkenés célzatosan történt volna, inkább azzal magyarázta, hogy korábban nem elég szigorral történt az összeírás, miáltal olya-

29 Csak itt jegyezzük meg, hogy 1865-ben a *megyaszói* (Zemplén vm.) kerület egy heves összeütközés miatt meghiusult első választása után szintén fel akarta kérni a költőt. KL—68/298.

30 PN 1865. okt. 19.; 1865. okt. 21., okt. 27. (Rozvány György „hites ügyvéd” válasza)

31 H 1865. okt. 27.; okt. 28.

32 OL Htt. 94 393—II—15—1865. Bihar vm. központi választmányának 1865. november 17-i és 21-i jkv-e: 15., 16., 32., 33., 34—1865. jkv.

nok is választójoghoz jutottak, akiket az a törvény szerint nem illetett volna meg.

A Beöthy-pártiak — Nemes Kiss Ferenc ügyvéd és társai — szerint az összeíró küldöttség Nagyszalontán is 9 [magyar] hold földet tekintett a törvény által választójog egyik cenzusaként felállított 1/4 volt úrbéri telekkel azonos nagyságúnak, holott „itt az úrbériség csak ideall volt”. Ezen az alapon a kisebbségi párt hívei közül olyanokat is kihagytak, akik 6 katasztrális hold földbirtokkal rendelkeztek, holott ez elérte a volt úrbéri 1/4 teleknyi nagyságot.<sup>33</sup> A panaszosok szerint különösen sok kihagyásra adott okot a törvény által előírt másik cenzus, a 100 forint saját földből vagy tőkéből származó biztos évi jövedelem, aminek alapján a Lovassy-párti toronyőrrel, éjjeliőrökkel, városi fuvarosokkal, gyufa- és galand-szatócokkal szemben kimaradtak az olyan 4—6 holdas Beöthy-párti kisebb birtokosok, akik „ezen fekvő vagyonból és tőkepenzékből 200, sőt 300 forint jövedelemmel is bírnak”. Végül a törvény szerint joggal tették kérdésessé az urasági tiszteteknek: erdészeknek, ispánoknak e minőségükben honoráciorokként való összeírását is, amiről a törvény nem rendelkezett.

Az összeírás valóságos társadalmi küzdelem közepette zajlott le. Erre utal az összeíró küldöttség tagjainak — ifj. Ercsey Sándornak, Szász Lajosnak és Szemes Péternek — a vármegyei központi választmányhoz intézett jelentése, amely a nehéz körülményekkel, különösen az őszi rossz utakkal magyarázza, hogy a törvény ellenére hivatalból, de a személyes jelentkezés lehetőségének biztosításával és a községi jegyzők előmunkálataira támaszkodva történt az összeírás, melynek során a cenzusok szigorú megkövetelése miatt Szalontán és Kötegyánban „több rendű kellemetlen jeleneteknek voltak kitéve”. Beszámolójuk szerint Kötegyánban november 13-án 80—90 ember jelenlétében vették át a községi jegyző előmunkálatait, melyben 313 név szerepelt, holott a házszám is alig haladta meg a 350-et. Különösen sokallták a 100 forint biztos évi jövedelem alapján beírtak számát, akik között a legtehetősebbek is csupán 2—3 hold földdel és 2—3 igavonó jószággal rendelkeztek, miért is közülük sokat nem is vettek fel a hivatalos névjegyzékbe. A kihagyottak ugyan nem reklamáltak, annál inkább Nagy Ferenc községi bíró, aki „az összegyűlt nép előtt ismételt rendreutastítás dacára többször kijelentette, mikép a nép azon részétől, mely szavazásra be nem iratik, sem sem a katonaillesztést, sem a közmunka teljesítést igazságosan kívánni nem lehet”. Szavait a „felingerelt” nép” tetszéssel fogadta, az összeírókat pedig hangosan kárhoztatta.

A nagyszalontai petíció a II. igazoló osztály elé került, amely a Beöthy-t pártoló konzervatív Bartal György képviselőnek, egyben a Helytartótanács helyettes elnökének nem kis erőfeszítése nyomán<sup>34</sup> arra hivatkozással, hogy a központi választmány, eljárásilag hibásan, érdemben nem foglalkozott a későbbi vesztes párt 139 írásbeli reklamációjával, Lovassy Ferenc mandátumának megsemmisítését véleményezte. Mielőtt véleményét a ház elé terjeszthette volna, megérke-

33 Szalonta úrbéri viszonyait illetően megemlítjük, hogy egy 1847-es forrás szerint az úrbérrendezéskor bevallott és a remanentialis telkek aránya elképesztően torz képet mutatott (58,5:470); nyilván erre utalt az ellenpetíció. Mivel a helység az I. úrbéri osztályba tartozott, egy egész telek után 26 hold szántó és 8 hold rét, összesen tehát 34 hold földbirtok járt, így az 1/4 telek 8,5 hold földbirtokot jelentett, az összeírási cenzus mégis 9 hold volt (itteni számítás szerint 9900 négyszögöl). Persze a peticionálók által mondott 6 katasztrális hold földbirtok (9600 négyszögöl) még ennek is alig maradt alatta. Vö. *Szendrey István*: Egy alföldi uradalom a török hódoltság után (Bp., 1968) 144—146.

34 [*Szász Károly*]: Egy képviselő napló-jegyzetei az 1865. december 10-kén megnyílt országgyűlés alatt (Pest, 1866) 77—78.

zett a képviselő híveinek Balog János városi főbíró és földbirtokossal az élén aláírt, számos nyilatkozattal megtámogatott ellenkérvénye, amely az összeírási — benne a reklamációs — eljárás törvényességének hangsúlyozása mellett nagy figyelmet fordított a társadalmi békének a petícionálók általi megzavarására. „A törvényesen véghez ment, s most jogtalanul megtámadott képviselőválasztáshoz, mely küzdelme vala a' felizgatott értelmetlenebb, s vagyontalanabb osztálynak, az értelmesb s vagyonosb osztály ellen, — nem csupán a szalontai választó kerület, hanem egész Biharmegye, sőt a szomszéd megyék közel vidékeinek nyugalma és biztonsága van kötve” — hangsúlyozta az ellenpetíció. Minden bizonnyal ezt is tekintetbe vette az osztály, amikor 1866. január 11-én az ügyet másodjára is elővéve igazolást javasolt a háznak. A bepanaszolt összeírási hibákat — az ellenkérvényhez csatolt községi és lelkészi bizonyítványokra hivatkozva — alaptalanoknak, ill. a törvénnyel nem ellentéteseknek minősítve e vélemény alapvetően azon alapult, hogy a kérvényezőknak akkor sem lett volna többségük, ha a központi választmány a 139 reklamációt számukra kedvezően bírálta volna el, hiszen a képviselőnek 165 szavazati többsége volt. A házban így is mindkét oldalon voltak olyanok, akik vizsgálatot kértek — többek között Klauzál Gábor és Madarász József is —, az „igen nagy többség” az osztály véleményét mégis elfogadta.<sup>35</sup>

A szalontai petíció jogtörténeti jelentőségét ehelyütt nem méltatva megállapítható, hogy a nemzeti politikai törekvések és a helyi társadalmi érdekek elmentmondását tükrözte. A Rozvány György vezette szegényebb, a tagosítást elenző, az 1848: V. tc. szerint jelentős részben választójogban sem részesíthető, „néposztály” politikailag a jobboldali, a provizórium hivatalnokai által is támogatott Beöthy Ákos mellé sorakozva igyekezett szembeszállni az országos politikában baloldali Lovassy Ferenc földbirtokos mögött álló „értelmiséggel”, a „vagyonosabb s értelmesb” osztállyal. Ez az egyébként nem példa nélküli<sup>36</sup> eset arra figyelmeztet, hogy a kiegyezés előestéjén tartott választásokon a választópolgárság szegényebb elemei nem annyira az országos politikai törekvéseket, mint inkább saját helyi társadalmi érdekeiket tekintették irányadóknak.

A visszavont 1869-es margittai petíciót nem számítva, a vármegyéből a század végéig ezután egyetlen választási panasz futott be. Ebben a 15 szavazatnyi kisebbségben maradt Lukács Gyula lapszerkesztő, függetlenségi párti jelölt hívei Arany Lászlónak, a *nagyszalontai* kerület előző (1887—1892) törvényhozási ciklusbeli kormánypárti képviselőjének 1892. januári újraválasztását támadták meg. A költő fiát, aki életének ebben a szakaszában már nem az irodalomnak élt, hanem a Magyar Földhitelintézet jogügyeit igazgatta, valószínűleg nem saját politikai törekvései, hanem „szalontai helyi szociális érdek” tette első ízben is képviselővé.<sup>37</sup>

A nagyváradi lapok a heves küzdelemre tekintettel aránylag sokat foglalkoztak a szalontai választási mozgalmakkal. A Szabadság, a szabadelvű párt hivatalos orgánuma egyértelműen Arany László mellett foglalt állást: „Nagy-Szalonta intelligencia választó közönsége tudja: mivel tartozik halhatatlan szülőltje — Arany János fiának, Arany Lászlónak, ki mint higgadt hazafi és politikus a szabadelvű párt zászlaja alatt szolgálja a haza fokozatos fejlődésének szent

35 KL65—68/36., 46., 71.; KN65—68 I. 60—61.

36 A *félegyházi* (Jászkun ker.) „pusztakeresők” pl. ugyanígy álltak Hrabovszky Zsigmond helytartótanácsi tanácsos mellé, akitől megválasztása fejében vagyoni érdekeik védelmét remélték. Vö. KL65—68/53., 56., 424., 546., 581., 607., 1502.; KN65—68 I. 32—35., II. 127. IV. 266., V. 12—14., 25.

37 *Somogyi Sándor*: Arany László (Bp., 1956) 118.

ügyét.”<sup>38</sup> Az ugyancsak kormánypárti, bizonyos fokig mégis semleges Nagyvárad nyíltabban megírta: „Az öreg Aranyt is igen pozitív mértékkel mérték a csizmás választók. A nagy költő az ő remek verseivel nem igen imponált nekik, annál inkább Arany Laci, aki okosan elintézte a város adósságait, s könnyített a terheken”; mint a „szalontai népvélemény” tartotta: „Jó rigmusokat írt az öreg Arany[. . .], de a fia pénzdolmányában kis Isten”.<sup>39</sup> Lukács Gyulát vele szemben a Szabadság a cseppet sem hízelgő „vándor apostol” címmel tüntette ki,<sup>40</sup> a Nagyvárad pedig parlamenti terroristának titulálta az egykori tengerészt.<sup>41</sup>

Arany László újbóli jelölésére 1892. január 14-én a nagyszalontai „Korona” vendéglőben tartott pártgyűlésen került sor, ahol az értelmiség mellett „Szalonta jóra való polgár eleme” alkotta a többséget; mellettük természetesen a vidékiek, közöttük a román választók is képviseltették magukat. A jelölő gyűlés a szakácsoknak megfelelően megválasztotta a párt vezető orgánumait, az elnökséget, a vezérőlbizottságot és a nagybizottságot, majd a képviselőjelölést ejtette meg. Az ajánló még mindig Rozvány György volt, aki ezúttal már nem a költő-apára hivatkozott, hanem magyarul és románul egyaránt a jelölt saját érdemeit hangsúlyozta. Ezek kivétel nélkül pénzügyi jellegű „kijárások” voltak. Így pl. a város adósságának 13 000 forintra való csökkentése a bécsi földhitelintézetnél, a városi regálék igen kedvező áron (257 000 forintért) való értékesítése vagy Sarkad részére „olcsó tőkepénz” szerzése birtokvétele céljára.<sup>42</sup> Hogy ezek a nem éppen törvényhozói „érdemek” milyen sokat jelenthettek, jól mutatja, hogy Rozvány beszédét *Nyílt levél a nagy-szalontai választókerület polgáraihoz* címmel a Nagy-Szalonta és Vidéke c. helyi lapban is közzétette.<sup>43</sup>

Maga a jelölt terjedelmes, de különösebb eredetiséget nem tartalmazó programot adott, melynek középpontjában az 1867-es kiegyezés rendszerének méltatása állott.<sup>44</sup>

A függetlenségi párti Lukács Gyula, aki egyébként az 1884—1887. évi ciklusban már képviselte a nagyszalontai kerületet, természetesen szintén nem tétlenkedett. A hideg januári időben mintegy 40 kortese szekérrel járta a kerület községeit, hogy a választókat — köztük a kormánypárthoz tartozóknak számító románokat is — megnyerje. Mint a szoros választási eredmény (817:812) mutatja, ez majdnem sikerült is nekik. Persze a közigazgatási tisztviselők által támogatott kormánypárti kortesek is tevékenykedtek.<sup>45</sup>

A Szabadság természetesen lekicsinylően írt Lukács párthíveiről, akik között a főszerepet Balogh László volt főszolgabíró és Kövér Imre földbirtokos — „egyedüli úri ember számba mehető tagjai a helybéli 48-as és függetlenségi pártnak”<sup>46</sup> — játszották. Igen érdekes, hogy Balogh László, aki korábban Lukács esküdt ellenségei közé tartozott, most a szabadelvűeknél „valami személyes duzzogás miatt akart nagyobb mérvű pártbomlást felidézni”,<sup>47</sup> ami majdnem sikerült is neki.

Noha a nagyszalontai választók a jelek szerint az irodalomért nem nagyon lelkesedtek, a kortesek sorra gyártották „választási dalaikat”, melyek a műfaj

38 Sz 1892. jan. 3.

39 Nv 1892. jan. 15.

40 Sz 1892. jan. 3.

41 Nv 1892. jan. 14.

42 Sz 1892. jan. 15.

43 NSzV 1892. jan. 17.

44 *Somogyi* 125., N 1892. jan. 26. (r.)

45 E 1892. jan. 18., 20., 28. 30.; N 1892. jan. 16., 25.

46 Sz 1892. jan. 17.

47 Sz 1892. jan. 25.

szabályai szerint igyekeztek csökkenteni az ellenfél esélyeit és növelni saját jelöltjük népszerűségét. Az egyik szerző pl. ezt tanácsolta a függetlenségi párti jelöltnek:

„Ne házalj itt üres szóval,  
Mint a lukas mogyoróval,  
Jobb lesz, eredj odább vele,  
Mink már tudjuk, hogy nincs bele.  
Szalontának lesz követje,  
Saját fia, hű szülöttje,  
Maga *Arany*, szava ezüst,  
Ne is álmodd, hogy te kiüsd.”<sup>48</sup>

Az 1892. január 28-i választásról a Szabadság csak rövid tudósításban számolt be; ebből kitűnően a hangulat izgatott volt, a kivezényelt karhatalom alig tudott rendet tartani, mert mindkét párt „dolgozott”, végülis Arany László 817: 802 arányban nyerte el a képviselőiséget. „Rendzavarás is fordult elő, amiért a kihágók lezárattak.”<sup>49</sup> A Nagyvárad szerint a csendőrség a függetlenségi vezetők embereit — Fónagy Imre pártelnököt, Szathmáry Sándor búzakereskedőt, Mogyorós Mihály iparost, Pápay Ferenc háztulajdonost és Szegedi Imre csizmadiamestert — letartóztatta, ugyanis a kormánypárt vidéki választóit igyekeztek elhódítani. Csak Lukács Gyula képviselőjelölt közbelépésére bocsátották őket szabadon.<sup>50</sup> (Érdekes, hogy maga a pártelnök pár nappal később cáfolta letartóztatásának tényét.<sup>51</sup>) A lap nem sokkal később a szavazás hivatalos meghamisítójának minősítette a választási, ill. szavazatszedő küldöttségi elnököket, akik állítólag törvényellenesen nem jegyezték fel, hogy miért utasította vissza egyes ellenzéki szavazókat. E cikk alig burkoltan a mandátumáról való lemondására szólította fel Arany Lászlót.<sup>52</sup>

A függetlenségi párti Nagyvárad Hírlap elsősorban Nagy Márton főszebénybíróát támadta, akinek tevékenységére vezette vissza a „*szalontai pucs*”-ot; később ugyanebben a lapban Pályi Ede *A szalontai meghamisított választás* c. cikkében a Nagyvárad közleményeire hivatkozva ugyancsak presszióval és hamis szavazással vádolta a kormánypártikat.<sup>53</sup>

Az országossá dagadt<sup>54</sup> sajtóvitában a két várad kormánylap a maga külön küzdelmét vívta. A Szabadság demagógiával vádolta Lukácsot, „aki *elég lelkiismeretlen osztálygyűlöletet szítani Magyarországon, bemutatni a szűrt és a bundát egyedül becsületesnek, hazafinak, a nadrágot, kaputot pedig becstelennek*”.<sup>55</sup> A lap később a „közvélemény terrorja” dacára is mandátuma megtartására buzdította Arany Lászlót.<sup>56</sup> A Nagyvárad erre vezércikkben írta meg, hogy szívesebben látná ugyan a szalontai mandátumot Arany László kezében, de a visszaélésekről nem hallgathat, s azokat az érdekelt választási elnököknek a Szabadságban közreadott nyilatkozataival sem tekintheti megcáfoltaknak.<sup>57</sup>

48 Sz 1892. jan. 21. Kortesnóták olvashatók még a lap 1892. január 20., 22. és 23-i számaiban is.

49 Sz 1892. jan. 29.

50 Nv 1892. jan. 29.

51 Nv 1892. febr. 1.

52 Nv 1892. febr. 4.

53 NH 1892. jan. 31. NH 1892. febr. 2.

54 E 1892. jan. 31., febr. 5., febr. 6., febr. 10., febr. 13.; A Nép Zászlója 1892. febr. 11.

55 Sz 1892. febr. 7.

56 Sz 1892. febr. 13.

57 Nv 1892. febr. 13.

A választás nyomán kialakult heves sajtóvita közben a függetlenségek *peticionáltak*, sőt a Btk. 181. §-a alapján választási vétség miatt *bűnvádi feljelentést is tettek* a választást levezető Sántha István választási elnök és munkatársai ellen.<sup>58</sup> A petícióban elsősorban azért kérték a választás megsemmisítését, mert Nagy Márton főszolgabíró terrorizálta jelöltjük híveit. „Önkényüleg” bezáratta a függetlenségi népkört, elfogatással fenyegette a jelöltet, és letartóztatta vezető embereit. A szavazatszedő bizottság a petíció szerint jogtalanul sok függetlenségi párti szavazót utasított vissza, ugyanakkor elfogadta a jelen nem lévők, ill. a halottak nevében leadott kormánypárti álszavazatokat. Vermes Mihály lakásán Széll Kálmán lelkész — Arany László sógora — a választási névjegyzékből gondosan kiírta az egyes községekből meg nem jelent választókat, s ennek alapján a Korona vendéglőben tanyázó gimnáziumi tanárok a készenlétben tartott vagy éppen az utcán talált emberek közül kiválasztottak egyet, akinek életkora megegyezett az illető szavazóéval, s azt előre kitanítva küldték a bizottság elé. Ezen, a korban egyébként gyakorta alkalmazott választási trükknek a segítségével sikerült elérniük, hogy — a választási záróra kitűzését éjfélig halogatván — többséget szerezzenek jelöltjüknek. A peticionálók a szerintük jogtalanul visszautasított szavazatokat Lukácséhoz hozzáadva, az álszavazatokat pedig a kormánypárttól levonva kimutatták, hogy a valóságos szavazati arány 848:755 volt javukra, minek nyomán Arany László mandátumának megsemmisítését kérték.

Arany László 1892. március 3-án bejelentette, hogy nem kívánja védeni megtámadott mandátumát, mivel jelen sem volt a kerületben a választási aktus idején. A tekintélyesebb kormánypárti választók természetesen nem hagyták veszni az ügyet, hanem a házszabályok adta lehetőségekkel élve a választás védelmére keltek. Meghatalmazottjaik — dr. Vadnay Andor és Szikszai Lajos — dr. Nagy Dezsővel, a peticionálók rutinos képviselőjével szemben kétségbe vonták a felhozott visszaéléseket, maguk pedig azt állították, hogy a függetlenségek izgatást, vesztegetést és fenyegetést követtek el, miáltal gátolták a választási szabadság érvényesülését. E szokásos szóbeli replikák mellett különös történeti fontosságot kell tulajdonítanunk a *Nagy-Szalonta társadalmi helyzete c.* védőiratuknak, amely betekintést nyújt nemcsak a választás előzményeibe, de 1861-ig visszamenően több adatot is tartalmaz a kerületi székhely társadalmi és politikai viszonyairól.

A képviselőház VI. bíráló bizottsága sok szalontai választó jelenlétében 1892. március 29-én tartott nyilvános tárgyalásán foglalkozott az ügygel, majd másnap heves vita után 4:2 arányban vizsgálatot rendelt el. A vizsgálati végzés egyrészt a petíciónak megfelelően annak felderítését célozta, hogy a felhozott esetekben valóban utasítottak-e vissza jogosult választók és szavaztak-e arra nem jogosult személyek, másrészt annak kiderítésére irányult, hogy — a védelem állításainak megfelelően — fordult-e elő olyan vesztegetés, fenyegetés, izgatás és megfélemlítés, miáltal egyes választók akadályoztattak az Arany Lászlóra való szavazásban.

Arany László a vizsgálat kezdetén lemondott mandátumáról. Lemondása a házszabályok értelmében tárgytalanná tette a további eljárást; így a vizsgálat folytatása helyett a bíráló bizottság csakis az eljárás megszüntetését mondhatta ki.<sup>59</sup>

A lemondás közvetlen indítékait nem ismerjük. Az Arany László személyes

58 Nv 1892. febr. 10.

59 KL92—96/705. (11., 429.) „22. dosszié”; E 1892. márc. 30., 31., máj. 5., 21.

érdemeit elismerő, de az egész eljárásban a maga igazolását látó Nagyvárad szerint „a lemondás fő indoka az [volt], hogy a választók a mandátum védelmével fölthagytak”.<sup>60</sup> A Nagyvárad Hírlap arra utalt, hogy a képviselőnek azért kellett lemondania, „mert a vizsgálat a legnagyobb gyalázatosságokat derítette volna fel”.<sup>61</sup> A Szabadság a terrorizálás diadalának nevezte Arany László lemondását, de méltányolta a támadásoknak kitett képviselő menekülését a további eljárástól.<sup>62</sup> A kormánypart helyi lapjának, a Nagy-Szalonta és Vidékének sem maradt más hátra, mint a kölcsönös türelemre való intés és annak hangoztatása, hogy „*Arany László neve tiszta maradt*”.<sup>63</sup>

Lemondáshoz a megtámadott képviselők egyébként általában csak akkor folyamodtak, ha ügyüket veszni látták. Nem lehetett ez másként Arany László esetében sem, akinek a petíció által panaszolt visszaélésekben való személyes közreműködését senki egy szóval sem állította, éppen ezért utólagos „védelemre”<sup>64</sup> sem szorul. Megválasztása úgy zajlott le, mint sok más kormányparti képviselőé; maga sem tett mást, mint amit mások tettek volna helyében. Az újabb választáson Lukács Gyula visszahódította a kerületet.<sup>65</sup>

Az 1901—1905. évi törvényhozási ciklusban, a curiai választási bíraskodás kezdetén a *margittai* kerület ismét hallatott magáról. Az 1901. október 2-i választáson Örley Kálmán megyei tiszttviselő, a szabadelvű párt jelöltje 1246;847 arányban nyert mandátumot, mely ellen Szathmári Mór budapesti hírlapíró, függetlenségi párti jelölt hívei petícionáltak. A választás megsemmisítésére, ill. jelöltjük képviselővé való nyilvánítására irányuló kérvényüket arra alapították, hogy a kormányparti jelölt vesztegetés és etetés-itatás útján szerezte meg mandátumát. A dologban az volt csupán az érdekes, hogy a petícionálók nem pusztán állították, hanem a képviselőnek Beöthy László főispánhoz intézett bizalmas levelével alá is támasztották állításukat. Örley Kálmán néhány nappal a választás előtt Margittán írt levelében, amely a petíció mellé másolatban, a tárgyalási jegyzőkönyvhöz pedig eredetiben csatoltatott, arra panaszkodott, hogy ellenfele rendkívüli agitációt fejt ki; a magyar községekben „valósággal lázít”, azt ígéri, hogy szabad lesz a szeszfőzés, a dohánytermelés, „a kisebb gazdák földjei . . . nem lesznek elvehetőek a tulajdonosoktól”, a katonai szolgálat fél évig fog tartani, kortesei pedig az „oláhságra pedig pénzzel feküsznek rá”. A kormányparti jelölt beszámolt arról is, hogy már minden pénzét (8000 forintot) kiadta korteseinek munkadíj, fuvar és étkezési költség címén, és sürgősen 1000 forintot kért, különben kockáztatja a „biztos sikert”.

A levélügy közvetlenül a választás után kipattant. Örley Kálmán kínos helyzetében egyszerű kortesfogásnak minősítette a főispánnak szóló levél megírását, azt állítva, hogy szántszándékkal azért vesztette el a főispánnak címzett borítékba zárt levelet, hogy elterjessze magáról pénzhiányát. Beöthy László főispán is tagadta, hogy megkapta volna a levelet, ami nyilvánvaló is, hiszen Szatmári elismerte, miszerint a főispánnak címzett zárt borítékkal együtt jutott a kezébe.<sup>66</sup>

A nagyvárad lapok részletesen beszámoltak a kúriai és a helyszínen meg-

60 Nv 1892. ápr. 29.

61 NH 1892. ápr. 29.

62 Sz 1892. ápr. 29.

63 NSzV 1892. máj. 8.

64 *Somogyi Sándor* hivatkozott művében (126—127. l.) meglehetősen bizonytalan Arany személyes közreműködését illetően.

65 Nv 1892. máj. 19. és 20.; NH 1892. máj. 20. és 21., Sz 1892. máj. 20., NSzV 1892. máj. 22. Ezt a választást Lukács 903 : 604 arányban nyerte meg Arany ellenében.

66 Nv 1901. okt. 3., 4., 6.

ejtett bizonyítási eljárásról.<sup>67</sup> Ez utóbbi eljárás további konkrét tényeket tárt fel, az 1902 május 21-én kelt ítélet azonban csupán az eljárás megszüntetését alapította meg, a képviselő ugyanis május 19-én lemondott mandátumáról. Az eset nagy port kavart fel, ugyanis a lemondólevél vételekor már meg volt szövegezve egy — valószínűleg a mandátumvesztést kimondó — ítélet, melynek kihirdetését perjogilag erősen vitatott módon e lemondás lehetetlenné tette, s így a tetemes vizsgálati költségeket a törvény rendelkezésének megfelelően a nyeresésre álló ellenfelek nyakába zúdította a képviselő.<sup>68</sup>

Az 1902. június 25-én megejtett időközi választáson Szatmári Mór megszerezte a kerületet. Szinte természetesnek vehető, hogy ezúttal Örley hívei éltek petícióval. A Tetétlen Ármin — a kor egyik híres választási bíraskodási ügyvédje — által szövegeztet, görögkeleti román papokkal is aláíratott petíció homlokterében a függetlenségi párti jelölt osztály elleni izgatásai voltak. Ezek közül a peticionálók a tárgyaláson is fenntartották a papfalvi esetet, mellyel kapcsolatban több körülményt hoztak fel annak bizonyítására, hogy a jelölt „*a földbirtokkal nem bíró vagy azzal igen csekély mértékben rendelkező népet a földbirtokos osztály ellen nyilvánosan, élőszóval gyűlöletre izgatta*”; ezen állítások a védők által felhozottakkal meggyöngítve *nem* voltak elégségesek ahhoz, hogy a kir. Curia az izgatás tényállását megállapítva megsemmisítse a választást.<sup>69</sup>

E két margittai választás, különösen pedig a szabadelvű párt Tisza Kálmán-féle „bihari gárdájához” tartozó Örley Kálmán sorsa a váradi publicista *Ady Endrét* is foglalkoztatta. A költő prózai műveinek kritikai kiadása két, e témával foglalkozó vezércikket is tartalmaz; a Nagyváradai Napló irányvonalának megfelelően mindkettő Örley igazát bizonygatta.<sup>70</sup> Ady ez alkalommal is felül tudott emelkedni a napi eseményen, az Örley Kálmán elleni kúriai eljárás eredményét a hazai parlamenti rendszernek, különösen pedig a valóban ellentmondásos kúriai bíraskodási törvénynek (1899: XV. tc.) tudta be. Ezzel e rendszer csak önmagát járatta le. Ő éppen ebből az *igazi népképviselőt* mielőbbi megvalósulását remélte.<sup>71</sup> A Nagyváradai Napló — más lapokkal együtt — folyamatosan beszámolt az 1902. május—júniusi margittai kerületi eseményekről.<sup>72</sup> Aligha tévedünk, ha az említett kiadásba fölvetett két cikken túl *más írásokban is Ady tollát véljük felismerni*. Így pl. a lap 1902. június 10-i számának *A margittai mandátum* c. vezércikke — ha az azt követő telefontudósítás nem is — rá vall: „A méltóságos Kúria drákói, — egyszerű józan ésszel szinte meg se érthető szigoron folytán újra elárasztja a korteshad Margitta vidékét és a Rézalját [...] mivel a tisztá választásról szóló törvény [1899: XV. tc.] nem tekintí sajnós semiségi oknak az üres frázisok puffogatását, [...] a negyvennyolcasok lármájától ugyancsak hangos a kerület.” Örleyről való elismerő véleménye teljesen megegyezik a másik két cikkben kifejtettekkel. „Megyeszerte úgy ismerik Örley

67 Sz 1902. jan. 31., febr. 1., 4., máj. 11.; Nv 1902. máj. 13. 14., 21. és 22., NN 1902. máj. 13., 14.

68 KL01—05/A. III. 2. 39.; Dt. 17.; *Aigner Adolf*: A kir. Curia és a margittai mandátum (Bp., 1902.) E munkácskát a peticionálók ügyvédje írta; az új választás idején terjesztették a kerületben. Vö. Sz 1902. jún. 13.

69 KL01—05/A. III. 2. 49.; Dt. 23. Az 1902. november 5—14-i helyszíni vizsgálatról részletesen beszámolt a Margitta és Vidéke c. lap 1902. nov. 16-i tudósítása.

70 A. E.: A margittai mandátum esete. NN 1902. máj. 22.; A. E.: Margitta és a tanulóságok. NN 1902. jún. 26. Kritikai kiadása: AEÖPM III. Sajtó alá rendezte *Koczás Sándor és Vezér Erzsébet* (Bp. 1964.) 80—82., 331—332.; 99—100., 344.

71 Uo. (A margittai mandátum esete)

72 NN 1902. máj. 22., 23., 25., 27., 31., jún. 6., 10., 12., 17., 19., 20., 25., 26.; Sz 1902. jún. 13., 18., 21., 24., 26., Nv 1902. máj. 23., 27., 28., 31., jún. 6., 10., 17., 19., 20., 25., 26.

Kálmánt — írja —, mint a becsületes magyar politikának, testvériség eszméjének és a liberalizmusnak erős, törhetetlen harcosát”. Adyra vall az is, hogy *miért bírálja* kollégáját, a szintén újságíró Szatmárit, aki „a helyett, hogy őszintén, okosan festené meg a helyzet képét, leplezetlen igazsággal mondaná meg a nép bajainak, nyomorúságainak igazi okait, a melyeknek megszüntetése bizony nem a kormányon múlik, e helyett birkának nézvéen a tisztelt népet, el akarja velük hitetni, hogy menten megváltozik a világ rendje, menten nem lesz adó és szegénység, ha megbuktatják Örley Kálmánt”. „Ígéri az adó leszállítását, új tagosítást, szabad legelőt, szabad dohánytermelést, sőt Dicsésen még a szocialisták programjának megvalósítását is megígérte az Alföldről odatelepedett szocialistáknak [...] Szomorú és sötét a margittai választásnak ez a része.”<sup>73</sup>

E két petíció mellett a *magyarcsékei* kerületből is érkezett kérvény. A tradicionálisan kormánypárti Szabadság szerint a magyarcsékei (és a belényesi) kerületben az ellenzéki kortesek adóeltörléssel, szabad pálinkafőzéssel és a földek és erdők arányos felosztásával „fanatizálták” a választókat, „a szerencsétlen oláh parasztnépet, melynek nyomorúságánál csak a butasága nagyobb”. Remetén a feltüzelt választók nemcsak a képviselőjelöltet, de Markovics Károly belényesi szolgabíróját is megsebesítették.<sup>74</sup> Maga Fassie Tódor, a kerületi korábbi kormánypárti képviselője volt, fő támogatói pedig a helyi előkelőségből kerültek ki; közöttük volt pl. Venter Jenő görögkatolikus lelkész is. Fassie a Deák-párti tradícióit vallva magáénak egy alkalommal azt hangsúlyozta, hogy „a magyar nemzeti állam nem a nemzetiségek megmagyarosítását, avagy leigázását jelenti, hanem csak azt, hogy annak szervezetében a magyar jelleg megnyilvánuljon”. Hatósági segítséggel végülis a román szavazókra támaszkodva Fassie Tódor kormánypárti jelölt 949:331 arányban győzött Kovács Dénes hírlapíróval, a függetlenségi párt jelöltjével szemben. (A lényegen nem változtat, hogy a hírlapi tudósítás 954:613 szavazatarányról számolt be.<sup>75</sup>) Bár az ellene benyújtott függetlenségi petíció egynapos késedelme miatt érdemi elbírálásra nem kerülhetvén, állításai is egyoldalúak lehetnek, érdemes néhány jellemző adatot róla is feljegyezni. Így pl. azt, hogy a petíció szerint Szőlősy Ferenc főszolgabíró a választás előtt elfogatta a függetlenségi párt „vezér embereit”; Ercsey Zsigmond szolgabíró a papmezői körjegyzővel és csendőrorosvezetővel 30 szekéren 90 pirostollal, azaz kormánypárti román választót kísért be a választásra; a főszolgabíró illetéktelenül jelen volt a szavazóhelyiségben és Pap Vazul román pappal együtt fenyegette a függetlenségi pártra szavazni kívánókat; 27 hosszúligeti választó azért nem szavazhatott, mert személyazonosításukra kirendelt községi bírójuk egyszerűen eltűnt, a kormánypártra viszont távollévők és halottak is „leszavaztak”.<sup>76</sup>

A román többségű *belényesi kerület* a századfordulóig majdnem megszakítás nélkül a kormánypárt biztos pontja volt, mint a Szabadság írta „a *leltári kerületek közé tartozott*”. „A jó öreg Véghsó Gellért vagy tizenöt esztendőn keresztül [1865-ben, majd 1861-től 1892—96-ig] úgy jutott mandátumhoz, hogy a néhány ezer választóból bejött mutatóba néhány száz, elhangzott néhány szetreászka, a tárkányi magyarok eldalolták az ősi kortesnótát »Éljen Véghsó főgellérünk!« és az öreg három évig megint nyugodtan szívhatta regalisztáit.” A belényesi román ügyvéd után Beöthy Algernon, majd Gajári Ödön következ-

73 NN 1902. jún. 10. Esetleg Ady írhatta még A margittai választás c. cikket is (NN 1902. máj. 23.).

74 Sz 1901. okt. 1.; Nv 1901. szept. 24., okt. 1.

75 Nv 1901. okt. 3.

76 KL01—05/A. III. 2. 16.

zett, még mindig simán; a fordulat 1901-ben történt meg, amikor is „Belényesen is kiűtött a szabadság”, és Barta Ferenc némi demagógiával megtöltött függetlenségi programmal megszerezte a korábban biztos kormánypárti kerületet. A Szabadság visszatekintése szerint *a tárkányi református magyarok* már ekkor „botokkal és más hasonló alkalmatosságokkal végigargumentálták az egész kerületet”.<sup>77</sup>

Bartával szemben a szabadelvű párt az 1905-ös nagy politikai fordulatot hozó téli választáson román jelöltet állított; először Mangra Vazul görögkeleti vikáriust, majd az ő visszalépése után Buteán János belényesi főgimnáziumi igazgatót, román pap-tanárt léptette fel, akinek sikerében kezdetben a Nagyváradai Napló kételkedett ugyan, megválasztását azonban minden kormánypárti orgánus ünnepelte. A Szabadság igen jellemzően így mutatta be az új belényesi képviselőt: „... jeles szónok és jóllehet anyanyelve román, igaz magyar ember.”<sup>78</sup>

Az 1905. január 26-i választáson Buteán János a szabadelvű párt képviselőjében 1831:1396 arányban győzött a függetlenségi párti dr. Barta Ferenc ellen, akinek hívei egymás után két petíciót is benyújtottak. Az első — román és magyar választók által aláírt — kérvény ügyében a kir. Curia Paiss Andor-tanácsa alaki okokból szüntette meg az eljárást, majd azt az 1899: XV. tc. értelmében más — mostmár kizárólag belényesi és tárkányi magyar — választók megújították, amely azután érdemi elbírálásra került.

A petíció szerint Buteán János voksei közül 1043-at vesztegetés, ill. etetés-ítás révén szerzett, miért is ezek tőle való levonásával dr. Barta Ferenc 1396: 788 arányú többségbe került. Természetesen a kormánypárti kortesek — jobára román értelmiségiek — sem voltak restek egy ellenkérvény megszerkesztésére. Eszerint éppen a függetlenségi párti jelölt hívei vesztegettek meg 1282 választót, ami a képviselő többségét 1831:114 arányra növelte volna. Anélkül, hogy e meglehetősen sablonos eseteket bemutatnánk, csak példálózásuként említünk meg néhány személyt a vesztegetők közül. A petíció szerint a kormánypárti kortes-vesztegetők Pakura György belényesi kocsmáros, Ignat Imrie közsévesényesi „földész”, Redák Demeter buntyesdi „földész”, Dronka Miklós balalényi bíró, Kigyosán János belényesi kovács, Popa György belényesi mészáros voltak, akik maguk is nagyobb összegeket kaptak dr. Csordás János főkortestől. Az ellenkérvény több tárkányi magyar választót — Sebestyén Andrást, Lőrincz Jánost, Benedek Jánost, a két Vizi Antalt, ill. Antal Lászlót — vádolta azzal, hogy községi kocsmában, ill. saját házuknál itatták a választókat.

A kir. Curia eljáró tanácsa 1905. június 27-én bizonyos esetek kivételével mindkét fél által felhozott panaspontokra bizonyítási eljárást rendelt el, minek elvégzését a területileg illetékes nagyváradai Ítéltáblára bízta. A vizsgálattal — több mint 2000 személy kihallgatásával — megbízott dr. Popu György ítéltáblai bíró 1905. szeptember 11-től október 11-ig folytatta a kihallgatásokat, de a peticionálók által bejelentett tanúk közül megidézték 300-zal sem végzett, amikor kiderült, hogy a törvényben előírt 3000 korona biztosíték még a megidézetek költségeire sem elegendő, miért is annak kiegészítésére hívta fel kérvényezőket. A kauciókiegészítés ügyében fellebbezésre ismét a kir. Curia döntött, mivel pedig a peticionálók az újabb 3000 korona befizetése helyett elállásukat jelentették be, 1906. február 16-án megszüntette az eljárást.<sup>79</sup>

77 Új honatyák. Buttyán János. Sz 1905. febr. 19.

78 Uo., vö. Sz 1905. jan. 11., 13., 14., 15., 27.; NN 1905. jan. 5., 11., 13., 15., 24.; Nv 1905. jan. 1., 8., 11., 12., 14., 15., 20., 24., 27., 28., febr. 10., 14.

79 KL05—06/A. III. 25.

*Belényesen 1907. augusztus 26-án* időközi választást tartottak, mert az előző évi választáson ismét megválasztott Barta Ferenc turócszentmártoni kinevezése miatt lemondott mandátumáról. Erre — mint az időközi választásokra általában — az induló pártok nagyobb figyelmet fordíthattak, mint az általános választások alkalmával egy-egy kerületre. Az előző választásokon szétesett szabadelvű párt hívei ez alkalommal passzívan szemlélték az eseményeket. Egykori orgániumuk, a Szabadság és a kolaícióval ugyancsak szembenálló Nagyvárad Napló eleinte szinte közömbösen, sőt némi kárörömmel írt a mozgalmakról; egyedül a függetlenségi párti Nagyvárad igyekezett minél kedvezőbb színekben feltüntetni jelöltjüket. A párt nehezen talált „alkalmas” jelöltet mandátumának megőrzésére. Többek között szóba került Salusinszky Imre belényesi születésű budapesti hírlapíró, a Lumina c. román lap szerkesztője is, őt azonban valószínűleg azért, mert az „alkotmányos költségekre” nem volt pénze, a pártközpont nem fogadta el. Végülis egy Kardos Árpád nevű budapesti bankárt küldtek le a kerületbe, a párt helyi vezetőinek nem éppen nagy örömére. Ellenében román jelöltként nem Mangra Vazul görögkeleti vikárius lépett föl, amint azt az egykori kormánypártiak remélték, hanem Lukács (Lukaciu) László, a Román Nemzeti Párt egyik vezetője, akinek neve a Memorandum-perben vált ismertté.

A választási harc igen heves volt; mindkét párt komoly panaszokat hangoztatott a másikkal, ill. a közigazgatással szemben. E román többségű kerületben igen nehéz helyzetben volt a függetlenségi párt, hiszen nem is lehetett jelentősebb bázisa; helyi vezetői elsősorban a csekély számú magyarságra, főként a verekedős hírben álló tárkányiakra hagyatkoztak. A Kardosért nem túlságosan rajongó helyi korteseket a fővárosból jó pénzért lehívott, de a helyi viszonyokkal teljesen ismeretlen szedett-vedett társaság „segítette”, amiben természetesen nem volt sok köszönet. A függetlenségi párt parlamenti képviselői nyári



1. kép



2. kép

törvényhozási szünet lévén, nem nagyon mozdultak meg, csak közvetlenül a választás előtt jelentek meg vagy tizenötven a kerületben.

A Lukácsot felléptető Román Nemzeti Párt az első pillanattól kezdve sokkal szervezettebb és célratörőbb volt. A megyebelieket a szomszédos megyékből jött román értelmiségiek, főként lelkészek segítették, de a képviselőház román tagjai közül is többen — pl. Maniu Gyula, Vlád Aurél és Goldis László — megjelentek. Lukács és főkortesei rendkívül vigyáztak arra, hogy agitációjukkal ne váltsák ki a hatóságok beavatkozását és ne adjanak alapot a választás megtámadására sem. A néppel közvetlenebbül érintkező kortesek, elsősorban a román joghallgatók természetesen sokkal határozottabban fejtették ki agitációikat. Miközben a képviselőjelölt kifejezetten a nemzetiségi törvény (1868: XLIV. tc.) alapjára helyezkedett, hívei alkalmasint a magyarelleses kifakadásokkal sem fukarkodtak.

A hatóságok magatartása sem volt egyértelmű. Maga Glacz Antal főispán a nyilvánosság előtt igyekezett semleges maradni, bár természetesen támogatta — még pénzzel is — a függetlenségi párti jelöltet. Így is megtörtént, hogy miközben Kardos és hívei a román nemzetiségi izgatás miatt panaszkodtak, a főispán egy újságírónak adott nyilatkozatában kijelentette, miszerint Lukács és közvetlen emberei a törvények keretei között fejtik ki agitációjukat, mi több „igen szimpatikus és okos ember”-nek nevezte a román jelöltet. A koalíciós kormányzattal némileg szembenálló, még a korábbi szabadelvű érából maradt vármegyei adminisztráció tagjai, közöttük a rend fenntartására kitűzött főszolgabírák és szolgabírák sem túlságosan serénykedtek a budapesti jelölt támogatásában. Egy-egy intézkedésükkel kifejezetten a nemzetiségi pártnak kedveztek.



KATONAI KORDON A SZAVAZÓ-HELYISÉG ELŐTT.

3. kép

Nagy visszhangot váltott ki pl. az az eset, amikor Rednik Gábor főszolgabíró — 1910-ben már a Nemzeti Munkapárt jelöltje — Vaskohon megengedte a román nemzeti zászlók kitűzését.

A választást megelőző napokban már valóságos ostromállapot volt a kerületben, a belügyminiszter által összpontosított 700 főnyi csendőri és katonai karhatalom így is csak nehezen tudta fenntartani a rendet, Kardos Árpádon azonban sem ez, sem a tárkányi magyarok állítólagos románellenes magatartása nem segíthetett, Lukács László az 1907. augusztus 27-i választáson 1718:914 arányban megszerezte a mandátumot.<sup>80</sup>

A „csatavesztés” után a lapok cikkírói is bűnbakot kerestek és azt latolgat-

80 E választás előzményeiről 1907 augusztusában szinte minden nap jelent meg cikk vagy tudósítás a nagyváradai lapokban. Ezek részletes felsorolása helyett csupán néhány fontosabb cikket említünk — jellemző címmel együtt: Rezignáció. NN 1907. aug. 1.; A belényesi csata. NN 1907. aug. 18.; Belényes. NN 1907. aug. 20.; A belényesi harc. NN 1907. aug. 24.; Belényesnek mindegy! Sz 1907. aug. 11.; A belényesi jelölt — darabont. [Ti. Kardos Árpád!] Sz 1907. aug. 17.; Glac Antal a belényesi harcról. Sz 1907. aug. 22.; A belényesi veszedelem. Sz 1907. aug. 23.; A nagy harctér. Sz 1907. aug. 25.; A belényesi választás. Izzagnak a románok [...].Nv 1907. aug. 6.; Vasilie Lucaciu Nv 1907. aug. 8.; Az izgatás politikája. Nv 1907. aug. 14.; Zászlóbontás Belényesen. Kardos Árpád programbeszéde. Vajda-Vojvoda Sándorék munkában. Nv 1907. aug. 15.; A belényesi gyűjtogatók; Lucaciu Belényesen. Nv 1907. aug. 17.; Kardos Árpád Belényesen. A nemzetiségi párt terrorizál. Mi történik Vaskohon? Nv 1907. aug. 20.; A belényesi harc. Barta Ferenc afférja. Az izgatók panaszkodnak. Nv. 1907. aug. 22.; A belényesi harc. Letartóztatott izgatók. A csendőrök és katonák megérkeztek. Nv 1907. aug. 23.; Döntés küszöbén. Nv 1907. aug. 24.; Kardus: A belényesi háború. Nv 1907. aug. 25.

ták, hogy a Román Nemzeti Párt bihari frontáttörése milyen következményekkel járhat. A Nagyváradi Napló a korábbi viszonyokat sajtóosan idealizálva ezt írta: „Négy olyan kerülete volt Biharmegyének, ahol a választók túlnyomó része román nemzetiségű volt. A belényesi, csékei, élesdi és tenkei s ezekhez voltak még sorolhatók a margittai és az ugrai kerületek is. Amíg a [ . . . ] szabadelvű párt volt az uralmon [ . . . ] a magyarság akkori vezető urainak volt elég erkölcsi erejük és tekintélyük, hogy a velünk egy földön élő románságot megnyerjék a magyar—román testvériség eszméjének.” A bukásért és Lukács megválasztásáért a cikkíró természetesen a függetlenségi pártot tette felelőssé, és azt kívánta, hogy „itt Biharmegyében keservesen és drágán ne fizesse meg az árát a magyarság ennek az őrszemelhelyezésnek”.<sup>81</sup> A Szabadság elsősorban abban látta a bukás okát, hogy egy ismeretlen fővárosi bankdirektor volt a jelölt, nem pedig egy, a helyi viszonyokat jól ismerő „bihari ember”.<sup>82</sup> A Nagyváradi a román egyházi vezetőknek, Radu Demeter görögkatolikus püspöknek és Mangra Vazul görögkeleti vikáriusnak a passzivitását kárhóztatta.<sup>83</sup> A lap egyedül a Kardos által is felhasznált *tárkányi legények* kitartását dicsérte, de természetesen tagadta, hogy megfélemlítették volna a román választókat. „Arcuk nyílt, becsületes, szemükből a szenvedély tüze, a régi kunok vagy székelyek erejének egy késő sugara lobog ki” — jellemezte a tárcairó hőseit.<sup>84</sup> Jellemzéséhez mi csak azt tehetjük hozzá, hogy *nem ők tehettek róla*, hogy ilyen választásokba keveredtek.

A választáson alulmaradt Kardos Árpád függetlenségi párti jelölt hívei a képviselőházhoz intézték panaszukat, melyben a megválasztott Lukács László román képviselő pártjának a választáson kifejtett izgatását, erőszakos és fenyegető magatartását hozták fel.

A Tetétleni Ármin által fogalmazott petíció — ha érthetően nem is objektív — szemléletesen mutatja be, hogy egy olyan román többségű kerületben, mint a belényesi, akkor már milyen komoly erőt képviselt a román nemzetiségi mozgalom. A panaszosok szerint abban a pillanatban, amikor ismertté vált Bartánnak közjegyzővé történő kinevezése miatti lemondása, a helybeli és az Arad vármegyei román görögkatolikus papok és tanítók azonnal megkezdték a magyar jelölt elleni agitációjukat. A petíció talán túlzó állítása szerint felhívták nemzetiségbelijeiket, hogy „azt a hazájáról és nemzetéről megfélemedezett román választót, ki a zsarnok magyarok jelöltjére mert szavazni, könyörtelenül agyonüssék . . . családját kiirtsák, házáat felgyújtják, vagyonát, marháját, lovát — a hol találják elpusztítsák”. Ugyanerre hívták fel híveiket, ha a „kutya magyarok jelöltje” vagy emberei szokás szerint megjelennének a falvakban.

Másodsorban a parasztságnak a birtokos osztály, az „oláh nemzetiségnek a magyarság ellen”, a görögkatolikus hitfelekezetnek a református és izraelita elleni nyilvánosan történt gyűlöletre izgatását hozták fel olyan okként, mint amely döntő befolyást gyakorolt a választókra. „Itt Oláhország van — ez Nagy-Románia — itt a magyarok csak jövevények — hangoztatták a petíció szerint a román kortesek. — A mint erőszakkal fészkelték be ide magukat, úgy erőszakkal kell őket innen kiverni.” Győzelem esetére azt ígérték a román választóknak, hogy „a magyarok fognak . . . szolgálni úgy, amint eddig ti szolgáltatok ennek a kutya fajzatnak”. A peticionálók szerint a jelenlévő román képviselők a mentelmi jog védelmét élvezve agitáltak az „*új független szabad haza*” mellett, miközben a magyar nemzeti zászló helyére a románt tűzték, Janku-jelvényeket

81 A belényesi bukás. NN 1907. aug. 27.

82 A koalíció bűne. Sz 1907. aug. 27.

83 A belényesi választás. Nv 1907. aug. 27.

84 rb: A tárkányi legények. Nv 1907. aug. 28.



4. kép

osztogattak, a román csimpolyásokkal pedig 1848-as román indulókat és magyar-ellenes dalokat játszottak. A választásra gyakorolt erőszakot és fenyegetést is az előbbiekkal hozta kapcsolatba a petíció. E leírás szerint a bepálinkázott tömeg azokat is magával vitte a választásra, akik különben nem mentek volna, akik pedig nem csatlakoztak hozzá, azokat a választás reggelén visszakergette falvaikba.

A választási eljárás elleni panaszpontokat nem részletezve egyetlen, önmagában is jellemző momentumot emelünk ki. A panaszosok szerint a választási nap estéjén 10—11 óra tájban, amikor éppen a Kardos-párti falvak és a mintegy 1000 főnyi román „tartalékuk” volt a soros, a Lukács-párt kortesei felgyújtották a belényesi görögkatolikus lelkésznek a város határában levő hét hatalmas szénakazlát, és „azt a tüzi lármát terjesztették óriási zajjal, hogy a soron levő községek lángban állnak”. Ez az állítólagos csel sikerült: a megrémült választók a tűz irányából és a lármából azt gondolták, hogy vagyonuk és családjuk valóban veszélyben forog, s a kordont is áttörve hazafutottak.<sup>85</sup> Más források — Ady Endre cikkei — szerint éppen a tárkányi függetlenségi párti szavazók voltak a gyűjtogatók.

E választás előzményeiről és utóöngéiről — részben egy éppen Nagyváradon időző román ügyvéd elmondása alapján — Ady Endre több cikkben számolt be a Budapesti Napló hasábjain.<sup>86</sup> Ady a tőle megszokott heves koalícióellenes

85 KL06—10/A. III. 1. 4. 6.

86 AEÖPM VIII. Sajtó alá rendezve *Vezér Erzsébet* (Bp., 1968) Történelmi pellagra (BN, 1907. aug. 8.) 297—299., 555.; Tárkány és Kerpenyest (BN 1907. aug. 20.) 311—313., 565—566.; Jegyzetek a napról II. Tárkány Amerikába készül. (BN 1907. szept. 11.) 337., 572.



OLÁHOK TÁBORA.

5. kép



TÁRKÁNYI LEÁNYOK.

6. kép

indulattal állt a „kultürember és népbarát” Lukács László és a román nemzetiségi párt ügye mellé, éppenúgy elmarasztalva gr. Andrassy Gyula belügyminisztert, aki 700 csendőrt vezényelt e kerületbe, mint a „vörös kakassal” fenyegető, „szegény, szilaj, nem önhibájuk miatt vad, oláhok közé szorult, virtuosus” tárkányi magyarokat, akik egyébként maguk is ott voltak a peticionálók sorában. Nincs okunk rá, hogy egy nyilvánvalóan egyoldalúan megszővegezett petícióval kétségbe vonjuk Ady sorainak hitelét, mégis rá kell mutatnunk, hogy — mint más esetek is bizonyítják — ebben az időszakban már *a mindkét oldalról szított nacionalizmus nagyon elmérgesítette a magyar és román lakosság közötti viszonyt*, emiatt pedig rendszerint az illető vidéken kisebbségben élők húzták a rövidebbet.

A bemutatott panasz és az Ady-cikkek az elmérgesedett nemzetiségi viszonyok más-más oldalról való megközelítését nyújtják. Az előzményekből ítélve a választás egészét illetően mindkét forrásnak valóságos alapja volt, de külön-külön csakis részigazságokat tartalmaznak. A petíció állításainak valóságát egyébként az ügyben eljáró IV. bíráló bizottság nem mérlegelhette, mivel a hosszszas huzavona után a felek kiegyeztek, s a panaszosok 1908. február 4-én visszavonták kérelmüket.<sup>87</sup> E visszavonásban nyilvánvalóan az is közrehatott, hogy Kardos Árpádöt és testvéreit 1908 januárjában *csalás és sikkasztás* miatt Budapesten letartóztatták, amit a Nagyváradi Napló joggal nevezett a „társadalmi és politikai erkölcsök egyik tipikus fotografiája”-nak.<sup>88</sup>

A dualizmus kora utolsó, 1910—1918. évi törvényhozási időszakában négy bihari kerületből érkezett petíció a kir. Curiához; három az 1910. júniusi általános választások után, egy pedig a *Berettyóújfaluban* 1913. július 19-én megejtett, Czifra Kálmán sikerét hozó, időközi választás nyomán. Ez utóbbi petíció a képviselőházi levéltárban nem található, az iratokból pedig csupán az valószínűsíthető, hogy benyújtói visszavonták még mielőtt a bíróság foglalkozhatott volna vele.<sup>89</sup>

Az általános választások után érkezett kérvények közül kettőt a Justh-féle függetlenségi pártiak nyújtottak be a Nemzeti Munkapárt képviselői ellen, egyet viszont a Kossuth-párt hívei ellenük.

A román többségű *élesdi* kerületben a kormánypárti Zathureczky István szorította kisebbségbe dr. Farkasházy Zsigmond Justh-párti honatyát, aki a petíció szerint két cikluson át „önzetlen közéleti tevékenységével és a választókerület egésze, egyes községei, de egyes lakosai jogos magánérdekében is kifejtett munkálkodásával . . . megnyerte a választókerületbeli összes választók bizalmát és ragaszkodását”. A petíció szerint a korteskedésben Telegdi József mezőtelegdi birtokos járt az élen, a vesztegetők pedig a zsidó kocsmárosok mellett községi bírák, jegyzők és tanítók voltak. A vádpontok az eljárás során a nehéz bizonyíthatóság miatt összezsugorodtak, végülis az elrendelt bizonyítási eljárásban egyetlen tényre vonatkozóan történt tanúkihallgatás.

A petíció szerint Pestere községben a kormánypárti jelölt 1910. május 23-i programbeszédében, melyet Pap Péter lelkész tolmácsolt, azt a valósága esetén feltétlen érvénytelenségi oknak minősülő kijelentést tette, hogy ha a helybeli választók rászavaznak, akkor tőle mint szomszéd birtokostól ingyen legelőt és tűzifát kapnak. A peticionálók által megnevezett tanúk a kihallgatáson is azt

87 KL06—10/A. III. 1. 4. 6.

88 NN 1908. jan. 24., febr. 8., Nv 1908. febr. 9., 12.

89 KL10—18/A. III. 2. 59.

vallották, hogy hallották e kijelentést, a képviselő és a védelem tanúi viszont tagadták megtörténtét. A kir. Curia eljáró tanácsa a tanúk szavahihetőségét mérlegelve arra a következtetésre jutott, hogy a képviselő tanúi, akik között Pap Péter görögkatolikus lelkész, Bérczi Imre élesdi főszolgabíró, dr. Weisz Jakab járásorvos, Rach Manó közjegyző mellett több földbirtokos és kereskedő is volt, „magasabb intelligenciájuk” miatt jobban képesek visszaadni a programbeszéd tartalmát, mint a peticionálók által megidézett, „többnyire írni-olvasni sem tudó, a műveltség legalacsonyabb fokán álló és választójoggal sem bíró napszamosok”, akik közül többen a községi bíró és a körjegyző által kiállított erkölcsi és vagyoni bizonyítvány szerint „a községben, mint szavahihetőséggel nem bíró egyének ismeretese, s [...] iszákos, összeférhetetlen természetűek”. Így tehát ez az egyetlen érvénytelenségi tény sem bizonyosodott be, a bíróság 1911. november 22-én hozott ítéletével a képviselőt igazolta, a kérvényezőket pedig igen magas (14 000 korona) eljárási és ügyvédi költség megfizetésére kötelezte. Ma már nehéz lenne eldönteni, hogy a mondott, egyáltalán nem szokatlan ígéret valóban elhangzott-e, annyi azonban biztos, hogy a bíróság mérlegelése — még ha a korabeli joggyakorlat szerint nehezen is kifogásolható — a kormánypártnak kedvezett. A bíróság indokolását, miszerint a „magasabb társadalmi állású egyénekről” alaposabban lehetett feltételezni, hogy „pártszempontok befolyásán belül emelkedve” adták elő tapasztalataikat, alig-alig tartjuk elfogadhatónak.<sup>90</sup>

A *Hosszúpályiban* megejtett 1910. június 1-i választáson Beöthy László volt főispán mindössze 21 szavazattal szerezte meg a mandátumot Fisch Ernő függetlenségi és 48-as Justh-párti jelölttel szemben. Az igen alapos, a vesztegetéstől a hatósági presszióig mindent felsorakoztató nagyterjedelmű petíció vagylagos kérelme a választás megsemmisítését, ill. Fisch Ernő képviselővé való nyilvánítását kérte. A bíróság 1910. december 1-én el is rendelte a bizonyítási eljárást, melynek végeztével az ügyét bizonytalannak látó képviselő lemondott mandátumáról. Ez azért nem eredményezte az eljárás azonnali megszüntetését, mert a petíció Fisch Ernő képviselővé való nyilvánítását is kérte. A peticionálók e kérelmüket arra alapították, hogy 52, a választói névjegyzékben nem szereplő személy szavazott le a kormánypárti jelöltre, akiknek szavazatát attól levonva a függetlenségi pártot illeti a többség, ill. a mandátum. A bíróság ezek közül egyetlen esetben sem állapította meg a törvényellenes szavazást. Az indokolás summázata szerint a kifogásolt személyekkel „vagy ugyanazon, vagy csekély eltéréssel hasonló nevű választók a választói névjegyzékben előfordulnak, márpedig a választók nevüknek, életkoruknak vagy foglalkozásuknak hibás vagy hiányos bejegyzése miatt az 1899: XV. tc. 158. §-ának . . . értelmében, ha személyazonosságuk máskülönben megállapítható, a szavazástól el nem űthetők”. A bíróság éppen ezért érdemben elutasította a kérelmet, a pervesztes kérvényezők pedig súlyos árat fizettek, ugyanis — a képviselő lemondása következtében — összesen 53 300 korona [!] eljárási és ügyvédi költség megfizetésére kötelezte őket a bíróság.<sup>91</sup>

A magyar jellegű, rendszerint ellenzéki képviselői választó *székelyhídi* kerület a választási bíráskodásban 1910-ben hallatott magáról először és utoljára. Az első választáson három jelölt indult, Molnár Ákos régi képviselő, a Kossuth-párt, Fráter Loránd a Justh-párt, Dóczi Imre pedig a Nemzeti Munkapárt kép-

90 KL10—18/A. III. 2. 36., vö. Nv 1910. jún. 2., NN 1910. jún. 15.

91 KL10—18/A. III. 2. 15. vö. NN 1910. márc. 30.

viseletében. Mivel abszolút többséget egyikük sem szerzett, a két legtöbb szavazatot elért jelölt között új választásra került sor.<sup>92</sup>

Az 1910. június 16-i pótválasztáson a Justh-féle függetlenségi párti Fráter Loránd, a vidék régi birtokos családjának neves nótaköltő sarja 911:906 szavazatarányú győzelmet szerzett Molnár Ákossal szemben.

A Kossuth-párti Nagyvárad a választás másnapján izgatással vádolta a Justh-pártot és azon kesergett, hogy a „kerület polgársága, a haladott értelmű, derék érmelléki magyarság egymással meghasonlott, a legjobb atyafiak egymással farkasszemet néztek”.<sup>93</sup> Az eseményeket semlegesebben szemlélő Nagyváradai Napló tudósításából kitűnően a két párt hívei többé-kevésbé *területileg* is elkülönültek. A korántsem teljes „bevonulási rend” szerint Frátert elsősorban családja szűkebb pátriájának — Érsemjén, Érkeserű, Éradony, Érolaszi és Érmihályfalva községek — a választói támogatták, míg Molnár mellett főként Bihar-diószeg, Köbölkút, Asszonyvására, Bagamér és Kokad választópolgárai tartottak ki.<sup>94</sup>

A választás ellen benyújtott petíció a képviselőt és korteseit korrupcióval, a választási eljárás vezetőit pedig eljárási szabálysértésekkel vádolta. A kérvényezők szerint a vesztegetésekre maga Fráter adta a pénzt, sőt több helyütt — így Csokalyban és Bagamérban — hegedűjével a kezében maga is részt vett a tiszteletére és érdekében rendezett mulatozásokban. A kérvényhez egyebek mellett egy nyomtatott körlevél is volt csatolva, melyben több pénzintézet — az Érmelléki Takarékpénztár Rt., az Érmelléki Hitelbank, a Kereskedelmi és Iparbank Rr. és a Népsegélyzőbank — a címzetteket felszólították a Justh-féle függetlenségi párti jelölt támogatására. A petíció szerint e felszólítás és az adós választók végrehajtással való fenyegetése a képviselő tudtával történt. Igen nagy súlyt helyeztek a peticionálók arra is, hogy a Magyary Miklós elnökletével működő szavazatszedő küldöttségnél a záróra alatt jelentkező 9 bagaméri, ill. székelyhídi választó törvény ellenére nem szavazhatott le, pedig ha nem idő előtt történik a szavazás lezárása, akkor voksukkal Molnár Ákos javára fordult volna az eredmény. A Fráter-párt természetesen ellenpetícióval válaszolt, melyben tagadta a terhére rótt cselekményeket, s hasonló vesztegetéssel és etetés-itatással vádolta a peticionálókat. A kir. Curia 1911 márciusában elrendelte ugyan a bizonyítást, azt azonban nem sikerült lefolytatni, a felek kölcsönös vádaskodásuknak végetvetettek, a peticionálók pedig visszavonták kérvényüket.<sup>95</sup>

92 NN 1910. márc. 9., 12., 27., ápr. 16.; Nv 1910. máj. 4., máj. 7., 10., 12., 19., jún. 4.

93 Nv 1910. jún. 17., vö. Sz 1910. jún. 17.

94 NN 1910. jún. 17.

95 KL10—18/A. III. 2. 51.

Rövidítések:

AEÖPM	=	Ady Endre Összes Prózai Művei (Bp., 1955—)
Dt.	=	Magyar Döntvénytár (Szerk.: <i>Grecksák Károly</i> ) V. k. A választási bíráskodás [...]Összeállította <i>Tetőtleni Ármin</i> (Bp., 1905); a rövidítés utáni szám a döntvény számára utal.
E	=	Egyetértés
H	=	A Hon
HBmL Bihar vm. áb.	=	Hajdú-Bihar megyei Levéltár, Bihar vármegye állandó bizottmányának jegyzőkönyve
KN61	=	Az 1861. év április 2-án Pesten egybegyűlt országgyűlés képviselőházának naplója (Pest, 1861)
KN65—68	=	Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója (Pest, 1865—1868)
KL	=	Országos Levéltár, Képviselőházi és nemzetgyűlési levéltár; a közvetlen mellette lévő számjegyek a törvényhozási ciklust jelzik, a későbbiek pedig a közelebbi forráshelyre utalnak.
N	=	Nemzet
Nv	=	Nagyvárad
NH	=	Nagyvárad Hírlap
NN	=	Nagyvárad Napló
NSzV	=	Nagy-Szalonta és Vidéke
PN	=	Pesti Napló
OL	=	Országos Levéltár
OL Htt.	=	Országos Levéltár, Helytartótanácsi levéltár
S	=	Sürgöny
Sz	=	Szabadság

A képviselők pártállásának és foglalkozásának megállapítására külön hivatkozás nélkül használtuk fel *Toth, Adalbert*: *Parteien und Reichstagswahlen in Ungarn 1848—1892* (München, 1973) c. művét, valamint *Borovszky Samu* (szerk.) *Bihar vármegye és Nagyvárad* (Bp., é. n. [1901]) c. monográfiáját.

A közölt fényképek korabeli kiadását lásd A belényesi választásról. Jelfy Gyula felvételei. Vasárnapi Újság. 1907. 36. sz. 727—28.

## FÜGGELÉK

### *Nagy-Szalonta társadalmi helyzete*

A nagy-szalontai országgyűlési képviselő-választás erkölcsi jelentőségét a közvélemény előtt leginkább azon általános benyomások határozzák meg, melyeket ezen választásra vonatkozó hírlapi közlemények a nagyközönség elméjében hátra hagytak.

Ezen választásra vonatkozó hírlapi közlemények pedig úgy tűntették fel a mi helyzetünket, hogy itt két politikai párt vívta meg egymással a választás harcát.

Miután ismertük a forrást, melyből a vonatkozó közlemények merítve lettek, nem kívántuk hírlapi vita tárgyává tenni társadalmunk égő sebeit, mert a lezajlott harcban közvetlenül saját egyéniségével érdekelt Lukács Gyula hírlapírói tolla oly természetű erősségeket állított előnkbe, hogy önbecsérzetünk nem engedte meg azok ellen a védekezést.

De most, midőn nem vele szemben védekezünk, hanem Magyarország legmagasabb erkölcsi testülete előtt a célzatosan megtámadott igazat, — a jogot önmagunk iránt is kötelességünk kiemelni a ráfogások iszapjából, melybe azt a mesterségesen felizgatott szenvedély — és a józan ész intó szavára többé nem hallgató fanatizmus bele-dobta, — kötelességünknek tartjuk társadalmi és political helyzetünk hű képét a választás sorsa felett határozni hivatott bizottság előtt bemutatni.

Az 1861. évi országgyűlési képviselő-választás Nagy-Szalontán már két egymással ellentétes törekvésű pártot talált, u. m.: a tagosító és nem tagosító pártot; a nem tagosítók táborába taroznak a 2—3 hold föld birtok tulajdonosai és az egészen vagyontalan lakosai a városnak, kik a rendetlen viszonyokból a szabadlegeltetés jogtalan gyakorlata által anyagi hasznot élveztek.

Ezen időben nagy Biharmegye kivétel nélkül az úgynevezett „balközép” politicali párthoz tartozott, a szalontai nem tagosítók szinte ezen párt híveinek vallották magukat, és mégis már a legelső választásoknál ellentétbe tették magukat és külön jelöltet állítottak csupán torsalkodási viszketegből.

Ezen időtől fogva tart a két irány társadalmi harcza, és nem volt és ma sincs olyan üdvös közhasznú törekvés, melyért ezen egymással szemben álló két irányú társadalmi párt meg nem mérkőzött, meg nem küzdött volna.

Az egyik párt terjeszti az értelmiséget, megalkotta a takarékpénztár részvénytársaságot, társadalmi gyűjtés által létesített felekezeti jellegű gimnasiunot, kisdédovodát, tornatermet, gazdakört, szervez gazdasági kiállításokat, létesített ártézi kutat, mely ezen vidéken az egészség főtényezője, megvette a regálét, mely a városnak a regálemegváltás útján 170 000 forint hasznot adott.

Ezen párt tagjai az értelmiségi honoratiorok, a földbirtokosok, a gazdák, a kereskedők és az iparos osztály értelmisége.

Ezen párt tagjai az országgyűlési szabadelvű párt hívei, ezen pártnak volt jelöltje Arany László.

A másik párt cselekvési tere a viszálykodás, az értelmetlenség felhasználásával a létezőnek lerombolására fanatizált törekvés.

Ezen párt gyászos emlékü győzelmének még ma is érzett káros következménye az, hogy midőn a város mint úrbéri község Herczeg Eszterházy volt földesurával az úrbéri rendezés tárgyában a 70.000 frtban megköthető egységet létesíthetett volna, ezen előnyös kiegyezést megakadályozta, és a városnak 300.500 forintba került az úrbéri kérdés rendezése.

Ezen párt cselekvési körében szellemi középpont ma — a „Népzászlója”, melyből meríti a bátorságot az abból olvasott beválthatatlan ígéretek utáni törekvésre.

Eszközei a politicalilag még éretlen tömegre gyakorolt erőszakos nyomás, a terrorizálás, a társadalom bizonyos osztályai ellen izgatás, földelosztási tendenciák, és a közvetlen szomszédban lappangva bujdosó pór-socialismussali kaczerkodás.

Ezen párt tehát csak bitorlója a politicalai pártok által mindig igényelt tisztességes elnevezést.

Senkit politicalai meggyőződésében megsérteni nem akarunk, tiszteljük mindenkinek politicalai hitvallását, és kifejezetten beösmérjük, hogy ezen párttal együtt szavazók között vannak a függetlenségi pártnak átérzett meggyőződésből hívei, de ezen általunk is becsült függetlenségi párt férfiak alig 5 %-át képezik azon szavazatoknak, melyek a legközelebbi választás alkalmából a függetlenségi jelöltre beadattak.

Kivételével tehát a politicalai meggyőződés csekély számú híveinek, az a párt, mely az Arany Lászlónak kézbesített mandátumot megtámadta, mely Lukács Gyula jelöltre szavazott, nem politicalai párt, hanem határozottan téves és félrecsábított társadalmi irányú párt.

A községi törvény megalkotása óta a hasznos társadalmi intézmények létesítése felett ezen párttal vívott küzdelmekben mindig az értelmiség győzött.

De annál elkeseredettebb harcot folytat ezen párt a képviselő-választási küzdelmekben azok ellen, kik vagyoni és polgári állásuknál, értelmiségöknél fogva a társadalom békéjének, nyugalomának megmentésére a törvény a tett hasznos szolgálatok és az ésszerűség adta befolyásukat azon párt káros törekvései ellen érvényesíteni polgári kötelességüknek ismerik.

Az országgyűlési képviselők választásának törvény által megengedett közvetlen előzményei, — a gyűléskezdeésekben, értekezéseikben tervszerűleg elkövetett izgatás, bujtogatás, ámitás rendszerint elkeseredetté teszik a választási küzdelmet.

Fentszóval és tömegesen hirdetett fenyegetéssel a megfélemlítés célzatával gyártott és minden utakon kézbesített névtelen levelekkel, melyekben megöléssel, kiirtással, agyonveréssel fenyegetik a másik párt embereit, oly mérvű tömeges terrorizmust követtek el, hogy a velük egyet nem értő választók egy nagy része szabadválasztási jogát gyakorolni nem meri, mint ezt a legközelebbi választás is igazolta, a melyben 176 helybeli választó polgárt a leszavazástól elrémítettek, — ezen terrorizmus, melylyel a választók egy részét a leszavazástól visszatartják, rend szerint kétséssé teszi a választási küzdelem eredményét.

A legközelebb lezajlott választási küzdelem eredményét még kétebbé tette azon körülmény, hogy járásunk volt fősolgabírája, a ki velünk együtt évtizedes harcot folytatott, ezen párt rendbontó törekvései ellen, a múlt tisztújításon és pedig éppen ezen Lukács-párt ténykedése folytán is fősolgabírói állásából kimaradt, — ezen okon szenvedett egyéni sérelmeit megbosszulandó, intéző vezérévé állott ezen Lukács-pártnak.

Ezen párttal folytatott választási küzdelem kártékony hatása, tehát nem hiú félelem, hanem szomorú valóság, — mert jó időre feldúlja a békés fejlődést, fenyegeti a közbiztonságot, — és legsötétebb árnyoldala, hogy a választások alkalmából mesterségesen felizgatott választási joggal sem bíró, — s önértékével is ismeretlen tömeg szélyétől teszi függővé a tisztességesebb elem biztonságát.

Miután ezek szerint valóságos Isten csapásaként nehezedik családi, városi, magán- és nyilvános életünkre — a választások által felidézett harc, ezen harc végzettségé is válható esélyeinek választó-kerületünk nyugalalmát, különösen a kedélyek jelen felizgatott állapotában ismételtén kitenni a véleményünk szerint lehetőleg nagyobb veszéllyel járna.

Kelt Nagy-Szalontán, 1892. márczius hó 15-én.

Kós Lajos, kovács. Mezei Imre, lakatos. Mogyorós Gergely, asztalos. Trajánovics Antal, asztalos. Szilvási János, szabó. K. Balogh Mihály, csizmadia. Veres Károly, ép. vállalkozó. Szathmáry Zsigmond, gőzm. felügyelő. Nagy Márton, fősolgabíró, Sántha István, ügyvéd. Hadházy Kálmán, ügyvéd. Ifj. Kajtor Imre, földész. Császár Sándor, földész. Kiskéry Andor, kereskedő. Dr. Balogh Elek, orvos. Sámson Sámuel, kereskedő. Bakos Ferencz, földész. Szűcs Sándor, földész. Fábián Ferencz, földész, Kovács István tanár. Szőke Lajos, földész. Szőke Mihály, földész. Darvasy István, földész. Tömő Mihály, városi esküdt. id. Fónyad István, földész. Ifj. Fónyad István, földész, id. Balogh László útbiztos. Dr. Becher Áron, orvos. Márton István, üggyvéd. Jámbor István, földész. Jámbor Ferencz földész. Szél Mihály, földész. Ladányi Mihály, földész. Szél István földműves. Molnár Sándor, földész. Nagy József, városi esküdt. Csordás Sándor, kereskedő. Bajó Ferencz, törvénybíró. P. Balogh János, földész. Fábián Andor, földész. Fábián István földműves. Cs. Szűcs József földműves. Sütő Sándor, kőműves. Ptacsnik József, tanár. Gere Ferencz, tanár. Ercsey Sándor, birtokos. Lovassy Ferencz, nagybirtokos. Baranovics Ferencz birtokos. Vermes Mihály, birtokos. Vitkovszki Flóris, plébános. Bulyovszky Sándor, gazdatiszt. Mogyorós István, városi esküdt. Balogh Mihály, magánzó. Szikszay Lajos, ügyvéd. Balogh Antal, jegyző. Ryhliczki Hyronim, takarékpénztári titkár. ifj. Kajtor Imre, könyvvezető. Bonczos Mihály, városi közgyám. Bor-

bély László, ügyvéd. Bajó János, magánzó. Varga Sándor, birtokos. Lévy József, kereskedő. Jámbor Mihály, esküdt. Balogh József, városi főbíró. Erdélyi Gyula városi főjegyző. Nagy Imre, városi borfogy. kezelő. Szakács Sándor, esküdt. Boros Lajos, esküdt. K. Balogh Mihály városi hadnagy. Czinczár Mór, kereskedő. Kálmándi Mihály, földész. Bondár István, földész. K. Balogh János, földész. P. Varga Mihály, földész. Péntes Ferencz, földész. Lovassy József, földész. Török Gyula, tanító. Sütő Antal, tanító, Kapéry Károly, tanító. Irinyi Gerő, járásbírói írnok. Bonczos Miklós, telekkönyvvezető. Fejér István, telekkönyvigazgató. Király József, tanár, Kálnoky Mihály, kir. bír. végrehajtó. Nagy Gedeon, járásbírói iktató.

SS. MH. Adler Jakab Nagy-Szalonta.

OL *Képviselőházi levéltár 1892—1896 — 705 (11., 429.) „22. dosszié” (Arany László ügye)*

József Ruszoly

ANGEFOCHTENE ABGEORDNETENWAHLEN IM KOMITAT BIHAR  
(1861—1913)

Der Verfasser bearbeitete in seiner Monographie über die jahrhundertealte heimische Geschichte der Wahlgerichtsbarkeit (A választási bíraskodás története magyarországon. Szeged. 1976. Manuskript der Kandidatdissertation — Die Geschichte der Wahlgerichtsbarkeit in Ungarn) die Geschichte der durch Petition angefochtenen Abgeordnetenwahlen mit Methoden der Staats- und Rechtsgeschichte. Die Gruppierung der Petitionsangelegenheiten aus fachlichem Standpunkt her, im Notfall ihr Umberechnen nach den einzelnen Detailinstituten erschwerte die gründliche historische Vorführung der zeitlichen und territorialen Zusammenhänge von Ereignissen, die in diesen verborgen sind. Der Verfasser versuchte im Laufe seiner Vorarbeit die Geographie der heimischen Wahlgerichtsbarkeit zu entwerfen, wegen der vielen unbekannteren „äusseren“ Faktoren gelang es ihm aber bloss einige Tatsachen zu fixieren. Er hat festgestellt, dass in kürzeren Zeitperioden — so z. B. um die Periode des Ausgleiches und nach 1905 — in bestimmten, hauptsächlich in den Komitatsmunicipien von gemischter Nationalität überdurchschnittliche Wahlpetitionen entstanden. Hierher gehörte mit den Komitaten Szatmár, Szilágy und Arad zusammen auch das Komitat Bihar, aus dessen echtungarischen Wahlbezirken bei den zuständigen Behörden gar keine Beschwerden erhoben wurden, im Verhältnis zu den Wahlbezirken von gemischter Nationalität bzw. überwiegend rumänischem Charakter, wo umso mehr Klagen laut geworden waren.

Der Verfasser untersucht in der Abhandlung die Wahlpetitionen, die im Komitat entstanden in der Zeitperiode 1861—1913, beachtet die zeitlichen und territorialen Zusammenhänge und führt uns die gesellschaftlichen und politischen Verhältnisse vor, die sich in diesen widerspiegeln.

Der Gesetzartikel V. Jahre 1848 über die Volksvertretung im Parlament ermöglichte für Bihar die Wahl von 12 Abgeordneten. Dementsprechend wurde das Gebiet des Municipiums durch die ständige Kommission des Komitates in 12 Wahlbezirke geteilt. Von diesen waren die Bezirke von Báránd, Berettyóújfalu, Bihar, Hosszúpályi, Nagyszalonta und Székelyhid heinahe ausschliesslich *ungarische*, die von Margitta und Ugra mit rumänischer Minderheit, aber mit ungarischer Mehrheit *gemischte*, die von Belényes, Élesd, Magyarcséke und Tenke mit ungarischer Minderheit und rumänischer Mehrheit *rumänische* Wahlbezirke. Im Bezirk von Belényes wetteifernten 1861 zwei rumänische Kandidaten miteinander: der griechisch-orientale János Pap unter Farben der ungarisch-rumänischen Partei und Péter Paál (Pável) unter der rumänischen Fahne. Das Mandat erhielt Pap, unterstützt auch von der frisch organisierten, verfassungsmässigen Komitatsverwaltung. Der gestürzte Kandidat versuchte mit Hilfe der örtlichen rumänischen Intelligenz und des griechisch-katholischen Bischofsgutes vergebens zu petitionieren. Die Unabhängigkeitspartei erwarb 1901 den nach dem Ausgleich regierungsfreundlichen Bezirk, aber der frühere Abgeordnete Ferenc Barta stürzte gegenüber János Buteán, dem rumänischen Gymnasiumdirektor, der durch die liberale Regierungspartei kandidiert wurde. Der von Barta 1906 wieder angeschaffte Bezirk wurde im Sommer 1907 leer, da der Abgeordnete wegen seiner Ernennung zum Notar auf sein Mandat verzichtete.

Bei der Wahl von 27. August 1907 erhielt das Mandat László Lukács (Lukaciu), Kandidat der starken Rumänischen Nationalpartei gegenüber Árpád Kardos, dem Winkelbankier aus Budapest, der die Unabhängigkeitspartei und damit auch das handvolle Ungarntum unwürdig repräsentierte. Durch die Wahl in Belényes wurde klar, wie sich die von der rumänischen kirchlichen und weltlichen Intelligenz gut organisierte Nationalitätenpartei auf diesem Gebiet zu Hause fühlte.

Die Ereignisse im Bezirk Margitta von gemischter Nationalität zeugen davon, dass her gewöhnlich die ungarischen Parteien miteinander rivalisierten: zuerst die das Komitat herrschende, von Kálmán Tisza geführte Linkspartei mit der Rechsspartei (Deák-Partei) (1861, 1865, 1871), später die liberale Regierungspartei mit der Unabhängigkeitspartei (1901, 1902). In den Petitionsfällen kommt beinahe jedes Mal die Wahlbestechung der rumänischen und ungarischen Wähler vor: 1865 bestach z. B. Ágoston Baranyi, Wahlkandidat den griechisch-katholischen Pfarrer aus Varasd, Pál Papp.

Es gibt gewisse Spuren auch im Bezirk Nagyszalonta der negativen Rolle der rumänischen Wähler vom Lande: auch ihnen ist das Hinausbugsieren unseres hervorragenden Dichters, János Arany im Jahre 1848 zu verdanken. Man versuchte in Nagyszalonta den Sohn der Stadt in den Jahren 1861 und 1865 vergebens zu überreden. In den untersuchten zwei nennenswerten Petitionen, die bei den Wahlen 1865 bzw. 1892 entstanden, meldeten sich eindeutig die Klassenkonflikte, die in der Gesellschaft von Szalonta spürbar waren. Gegenüber dem Grundherren László Lovassy, der 1865 von der örtlichen Intelligenz und den wohlhabenden Wirten unterstützt wurde, unterlagen die Anhänger von Ákos Beöthy, die von den Beamten des Provisoriums befürwortet wurden. Ihre Beschwerde blieb erfolglos.

László Arany, der den Bezirk seit 1887 vertrat, wurde 1892 vergebens mit administrativer Hilfe zum Abgeordneten gewählt, es wurde gegen ihn durch die Petition der Unabhängigkeitspartei eine Untersuchung verordnet, was die Beschwerdeführer bestätigte. Deswegen verzichtete er auf sein Mandat noch vor der Urteilsfällung.

Diese und die anderen ähnlichen Fälle lassen uns in die dualismuszeitliche Geschichte des Komitates Bihar einzublicken, was ein mit Nationalitäten- und Gesellschaftskonflikten geschwängertes Zeitalter war.

